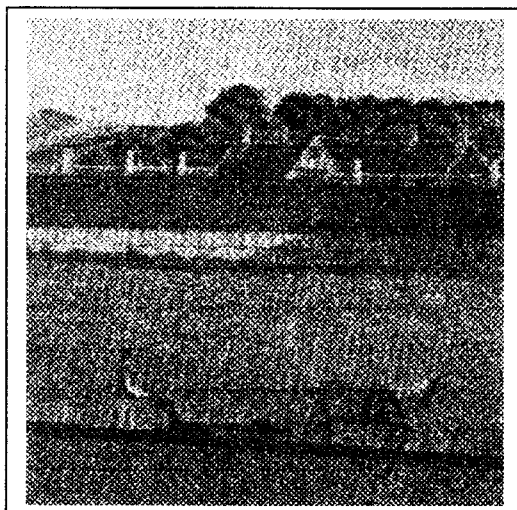

SELVEJERBONDEN

HANS RASMUSSEN
1740 - 1816

SELVEJERBONDEN
Hans Rasmussen
1740 - 1816

INDHOLD

	Side
Longelse Bondegaard	2
Eiendommeren Hans Rasmussen	6
Skiftet efter svigermoderen	8
Udskiftningen	12
Bondegaardens senere ejere	25
Et bondebryllup	26
Gårdens beboere	35
Efterslægtstavle (s.1 - 11 og Index)	39

	Bilag Nr.
Maren Andersdatters skifte (s.1 - 15)	1
Købekontrakt for Bondegaardens frasalg (s.1 - 5)	2
Div. arkivalier vedr. udskiftningen (s.1 - 28)	3

NOTER

- Den oprindelige retskrivning er bibeholdt i alle citater
- : anvendtes i datiden som forkortelses-punktum
- < > angiver forklarende noter til en citeret tekst
- Herligheden er de rettigheder, som hovedgårds-ejeren havde over for selvejerbonden, som regel til jagt og fiskeri, til Birkeret, til at føre tilsyn med driften, til at kræve landgilde, og til husbondhold
- Birkeret er retten til at have et birk (sideordnet med herred) på sit gods og udnævne birkedommer
- Landgilde er en afgift i naturalier, senere i penge
- Husbondhold er en afgift, som selvejeren ved ejerskifte betalte til husbond, dvs. hovedgårds- eller gods-ejeren
- 1 rigsdaler = 6 mark á 16 skilling
- 1 tønde land = 14.000 kv.alen = ca.5.500 m²
- 1 tønde = 8 skæpper á 4 fjerdingkar á 3 alen
(på Sjælland var 1 td.= 6 skp!)
- 1 alen = ca.63 cm
- 1 favn = 3 alen
- 1 lispund (lps) = 14 el.16 pund á ca.495 g

LONGELSE BONDEGAARD

Longelse Bondegård i 1991

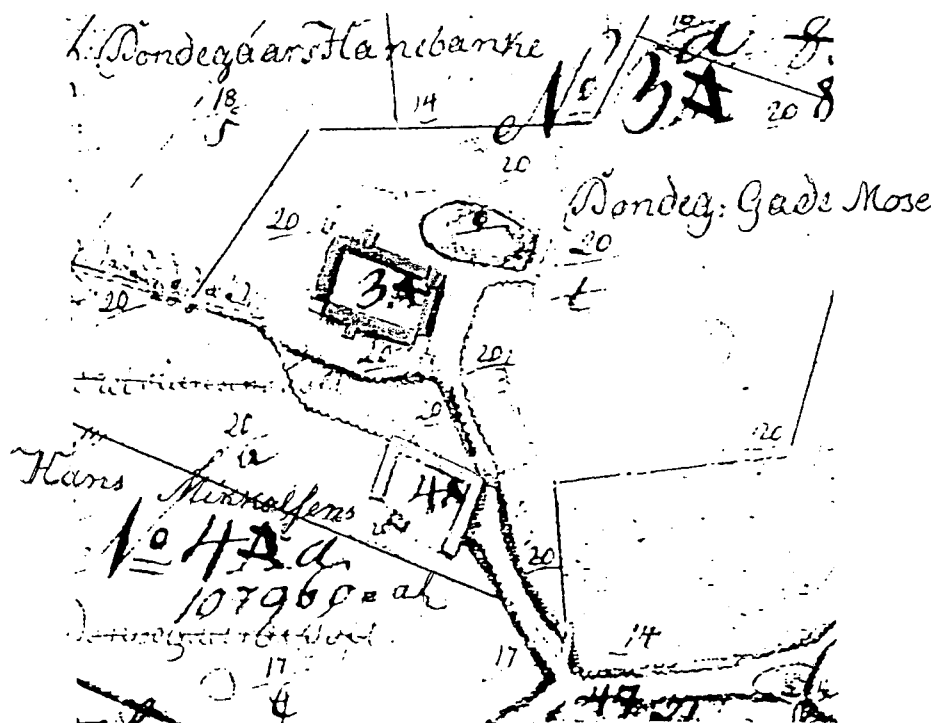
"Bondegården" i Nørre Longelse midt på Langeland er fra gammel tid en såkaldt jordegne gård eller selvejergård. Engang i 1500-tallet hed den "Priorgaard"; det kunde være interessant at vide, hvordan den fik det navn, og hvorfor den blev omdøbt. Bondegård hed den under den først kendte ejer, der døde 1710, og den havde da omtrent samme størrelse som da Hans Rasmussen overtog den. Forøvrigt må det bemærkes, at på tiden for udskiftningen fandtes på Søvertorps jord en husmand Morten Priorgaard, som det fremgår af dokumenterne i Bilag 3.

Ejerne af de jordegne gårde kunde sælge deres jordejendom eller lade den gå i arv til børnene, men iøvrigt var deres kår ikke så meget forskellige fra fæstebøndernes. Selvejernes landgilde var nok mindre end fæsternes, men de måtte betale dobbelt så meget i skat til kronen og måtte ligesom fæsterne præstere ægter, dvs. kørsel, og hoveriarbejde på hovedgårdens marker. Midt i 1600-tallet fandtes i Danmark ca. 4800 selvejergårde eller 6% af det samlede antal bøndergårde. Efter år med misvækst og krige i århundredets slutning var antallet af selvejergårde imidlertid svundet ind til 1700, hvoraf de 700 på Bornholm, og selvejernes rettigheder blev stadig beskåret. I begyndelsen af 1700-tallet var der kun få selvejergårde tilbage på Langeland, og ejerne måtte ofte føre vidtløftige processer mod godsejerne for at hævde deres rettigheder. I jordebøgerne betegnedes de "grevelige Ejendommere" (ved oversættelse fra det holstenske "Eigenthümer").

I 1768 tiltrådte som ejer af Bondegården Hans Rasmussen (1740-1816), som tilhørte de gamle langelandske selvejerslægter, hvoraf nogle er omhandlet i kapitlet "Langelænderne". Deri er påvist slægtskabsforbindelser mellem en række ejere af større gårde på Langeland, forbindelser som gennem et udstrakt indgifte blandt den fåtallige befolkningsgruppe er svært komplicerede, men som samtidig har medført en stærk indbyrdes afhængighed og sammenhold.

Af slægtstavlen i "Langelænderne" kan aflæses nogle af Hans Rasmussens og hustrus aner i op til 5 slægtled, dækkende en periode på omkring 150 år. Desuden ses af tavlen, hvordan parret var beslægtet med en del af deres samtidige selvejere, hvoraf der på deres tid kun fandtes ganske få på øen.

Da Hans Rasmussen overtog Bondegaarden, var dens hartkorn 17 tdr. 1 alb. og skovskylden 3 skp. 1 fjk. 2 alb. Den omfattede hele sognets nordvestlige hjørne samt en del af Spodsbjerg by og drej. På kortet side 5 er vist ejendommens kendte udstrækning efter udskiftningen, med 6 af de 7 husmandslodder i Spodsbjerg, som frasolgtes i 1803, og som med nogenlunde sikkerhed har kunnet identificeres som nr. 6, 8, 10, 12, 14. Fredskoven i det nordvestligste hjørne er i moderne tid fredet og bevares som et uberørt naturområde. Hvilke jorder, der før udskiftningen hørte til ejendommen, kan måske konstateres ud fra dokumentationen i BILAG 3.

Bondegaarden på det ældste matrikelkort

Gården, matr.nr.3, var et stort firlænget anlæg som vist på ovenstående udsnit af matrikelkortet. Kun stuehuset er bevaret i 1992 med den brolagte gårdsplads på omkring 40x25 m. Til ejendommen hørte også Longelse Mølle nord for vejen til Rudkøbing, den er nu indrettet til restaurant. Gårdens areal er idag stærkt beskåret.

Om gården kan iøvrigt citeres følgende:

Af Grevskabet Langelands Jordebog 1766:

Nye Matriculs Matr.Nr.6

Ejendom - Peder Christensens Enke

Paa Gaardens Grund i Longelse 4 Huuse, og i Spodsbierg 6

Huuse, som svarer til Eiendommen

Specialiter og hvortil det egentlig er henhørende:

Skovskyld 3 skp 1 fjk 2 alb 14 tdr 2 skp 1 fjk 2 alb

Lægget 2 " - " - " 2 "

De Fattige 5 " 2 " - "

Hartkorn ialt 17 tdr 1 alb

Jordebogens Indkomster: (intet anført)
 Particulier vedteigning samt Forklaring om Coditionerne ved
 Beboernes Fæstebreve:
 Landgilden anført i Jordebogen over Eiendommen

Af Grevskabets Fæsteprotokol 1788:

Gaardmand Hans Rasmussen, Hartkorn 17 tdr. 1 alb., Skovskyld
 3 skp. 1 fjk. 2 alb.

Af Jordebogen 1795:

Eiend: Hans Rasmussen. Har intet husbondsholdsbrev, har 5
 Huusmænd i Lungelse og 7 i Spodsberg (Alle navnene anføres).
 For disse svarer Eiendom: selv alle personelle Skatter.
 Skovskyld 3 skp 1 fjk 2 alb
 Ager og Eng 17 tdr 1 "
 Byg 3 " 2 " 3¹/₄ "
 Havre 7 "
 Penge 6 Rdr 5 sk for smaa Redskaber
 Forretter Hoverie til Blegholm <en hovedgård nord for Tulle-
 bølge>
 Gilde(?) = 21 pd Smør, 1 Boelgalt, 1 Lam, 2 Giæs og 5 Høns,
 item:

Hveede 7 skp 2²⁹/₃₂ fjk
 Rug 1 td 2 " 1¹/₄ "
 Betaler for de 5 Huusmænd, som forretter hans Tærse-Dag til
 Blegholm - aarl: fra 11te Novbr:1793 6 rd.

Af Grevskabets Godsarkiv:

Bevilling af 5'okt:1798 til at overdrage til Bønderne paa
 Grevskab og Stamhus deres Gaarde til Eiendom.

I samme arkiv, Afd.5/9 nr.22 ses arealberegninger dateret
 22.11.1802 vedr. Bondegården, hvis areal blev nedsat fra
 3.239.615 til 2.958.989 kv.alen som følge af jordfordelin-
 gen, hvis forløb ses i Bilag 3.

Af Jordebogen 1803:

Eiendommer Hans Rasmussen
 Ufrie Hartkorn:
 Ager og Eng 17 tdr 1 alb
 Skovskyld 3 skp 1 fjk 2 alb

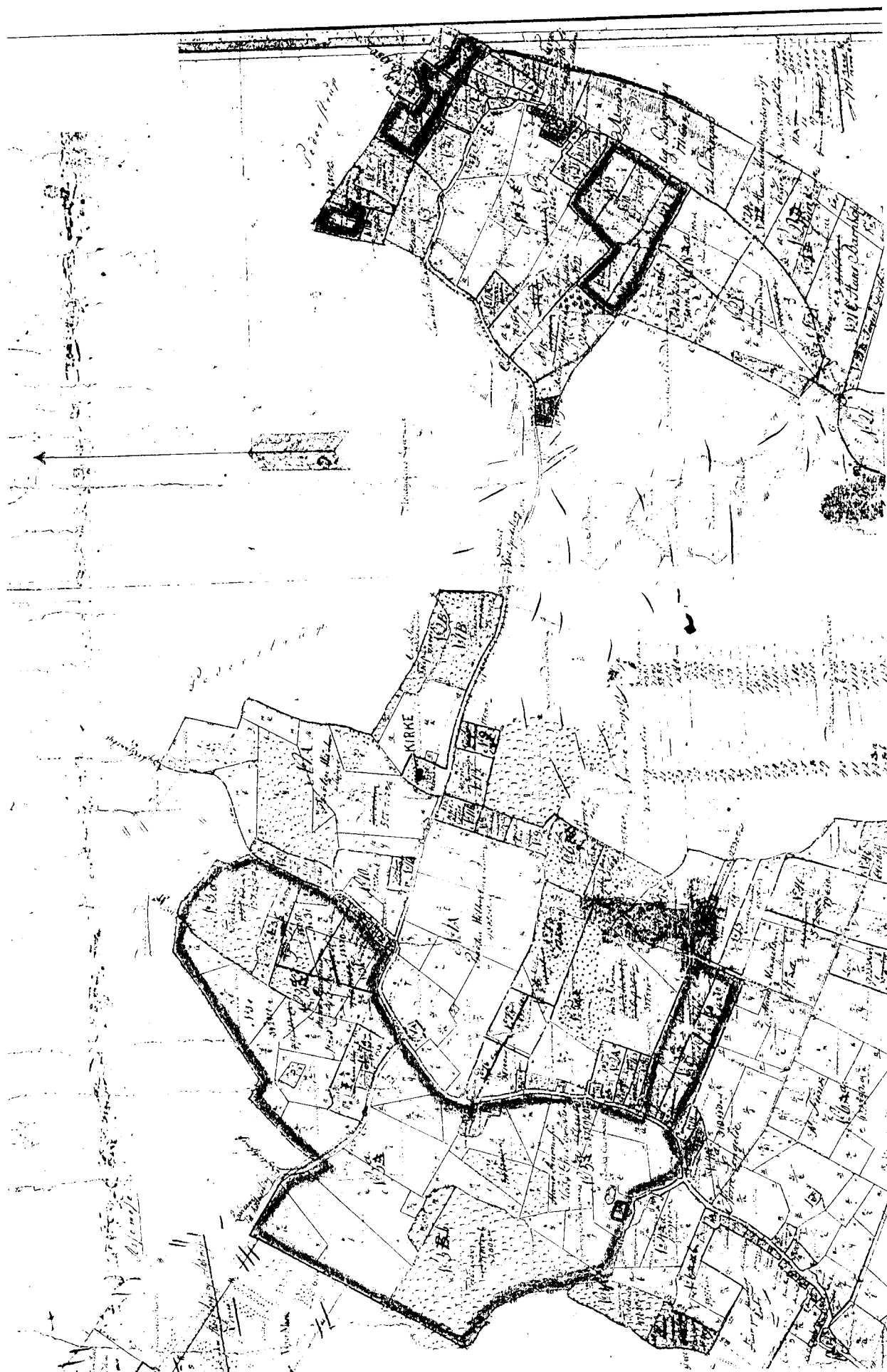
 Hveede 7 skp 2²⁹/₃₂ fjk
 Rug 1 td 2 skp 1¹/₄ fjk
 Landgilde:
 Byg 3 td 2 skp 3¹/₄ fjk
 Havre 6 tdr

 Jordebogspenge 12 rd 19 sk
 Hovningspenge 25 rd 49¹/₂ sk

Af Matrikelarkivets protokol 46-05, som dækker perioden 1810-44:

(Side 18) Longelse Sogn, Nørre Longelse Bye, Matr.Nr.3
 Ejeren: Besidderen af Grevskabet Langeland, Grev Ahlefeldt
 Laurvig som Herligheds Eier, Mads Christensen som Bondeskylds
 Eier.

Brugeren: Mads Christensen

Udsnit af Kjellerups matrikelkort af 1793
visende Bondegaardens jorder efter udskiftningen

3a Det nuværende Matriculs Hartkorn (upriviligeret)
 10 tdr 4 skp 0 fjk 1 alb Skovskyld 2 skp 2 fjk 1 alb
 Detaljeret beregning af kv.alen, hvorunder
 Landevej fra Rudkiøbing til Spodsbjerg 13.240 qv.al.
 Vej fra Landevejen til Lykkebye 2.460 " "
 Opdeling i
 Indlod vesten for Byen 856.980 qv.al.
 Ud lod norden " " 495.290 " "
 Indlod østen " " 131.380 " "
 1.483.650, er 105 ¹³⁶⁵⁰/₁₄₀₀₀ Tdr.Land

Nye Matriculs Hartkorn
 10 tdr 7 skp 0 fjk 1¹/₂ alb
 3b Skovlod vesten for Byen 237.160 qv.al.
 " norden " " 137.230 " "

Af samme protokol ses Bondegaardens sydlige naboejendom, som ejeren senere lagde under Bondegaaarden, matr.nr. 4a og 4b

Ejeren: Hans Mikkelsen
 Bruger: Ejeren
 Nuværende Hartkorn 4 tdr 2 skp 3 fjk 2¹/₂ alb
 Skovskyld 1 " 1 "

Af Matrikelarkivets Hartkorns-extract ca.1844 ses om Bondegaaarden
 Herligheds-Ejer: Besidderen af Grevskabet
 Bondeskylds Ejer: (Mads Christensen overstreget), Hans
 Michelsen
 Bruger: (Rasmus Hansen overstreget), Ejeren m.fl.
 Matr.Nr. 3a
 Gl. Matr. 9 tdr 6 skp 0 fjk 2 alb
 Nye " 10 " 5 " 1 " 1 "

EJENDOMMEREN HANS RASMUSSEN

Hans Rasmussen blev født i 1740 og blev døbt i Humble Kirke på Mariæ Besørgelsesdag samme år. Han blev båret af Ole Rasmussens hustru, sandsynligvis Sidsel Hansdatter, som var gift med Oluf Rasmussen til Mariendal i Lindelse sogn. Den først nævnte fadder var Hans Christensen, forpagter på Hjortholm i Fodslette sogn.

Hans var søn af Rasmus Michelsen fra Bøsseballegaard (1712-84), en af de tre brødre som, efter at have arvet deres moster Karen Rasmussens datter fra Brandsbygaard (Cathrinebjerg), i 1760 købte Skovsgaard i Humble sogn for 17.000 Rigsdaler af en adelsfamilie. Hans' mor var Maren Christensdatter (ca.1705-1775), som havde været gift først med Søren Boesgaard fra Skrøbelev og derefter med en Hans Rasmussen, som ejede Mariendal. Hendes far var den rige selvejer Christen Madsen, som købte Hjortholm i Fodslette sogn til sin søn, Kaptajn Mads Christensen.

Humble kirkes døbefont

Maren giftede sig 3'gang d.31'Januar 1736 i Humble med Rasmus Michelsen (ca.1717-1784), som derved blev ejer af Mariendal. Han afstod i 1783 sin part af Skovsgaard til brødrene Lauritz og Hans, og Lauritz' efterslægt ejede gården indtil den sidste, frk. Ellen Fuglede, døde i 1979 efter at have fredet hele ejendommen og testamenteret den til Danmarks Naturfond, som holder den åben for offentligheden med dens park og museum.

Skovsgaard før ombygningen i 1887

Maren Christensdatter døde i stor velstand, hendes bo blev opgjort til 6.000 Rd. I sit første ægteskab havde hun 1 søn og 2 døtre, i det andet 1 datter og i det tredje 3 sønner, Hans, Peder og Michel.

Peder Rasmussen (1743-1808), student fra Nyborg 1763, cand. theol. 1770, den første præst i Umanak på Grønland 1771-77 (se beretning af M. Schou-Hansen), boede på Mariendal til han i 1782 blev sognepræst for Herslev og Gevninge ved Roskilde efter at have ægtet Marie Køpke (1755-94), datter af degnen i Lindelse. Peder blev stamfader til slægten Grove-Rasmussen.

Michel Rasmussen (1749-1809) arvede Mariendal og blev så velhavende, at han blev kaldt "Michel Rigsbank".

I 1768 købte Hans Rasmussen Longelse Bondegård, en veldreven gammel selvejergaard, som ved udskiftningen fik matr.nr.3 i Longelse. I Jordebogen 1766 havde den matr.nr.6 og ejedes af "Eiendommen" Peder Christensens enke.

Longelse kirke

SKIFTET EFTER SVIGERMODEREN

Hvordan det gik til, at Hans Rasmussen blev ejer af Bondegaarden, fremgår af denne enkes skifte, som også på anden vis er interessant. Først fordi det oplyser de personlige relationer, dernæst fordi det indeholder registrering og vurdering af gårdens indbo og besætning. Skifteprotokollen vedlægges her som BILAG 1, fordi der ikke findes nogen tilsvarende optegnelse efter Hans' og hustruens død. Dette skyldes, at Hans døde først og hustruen derefter sad i uskiftet bo, og efter hendes død blev der foretaget privat skifte. Men i betragtning af begivenhedernes forløb kan skiftet efter den foregående ejer tages som et billede af, hvordan ejendommen har fungeret også under Hans Rasmussen.

Her følger da et sammendrag af skifteforretningen efter Peder Christensens enke Maren Andersdatter, som var død den 31' Marts 1768:

Ved det første møde d. 2' April 1768 fremstod alle arvingerne, som var:

Enkemanden Sr: Hans Christopher Hiortelund, som (i hvert fald siden 1770) var forpagter af den nærliggende hovedgård Biskopstorp. (Maren havde altså giftet sig igen efter Peder Christensens død).

Sønnen Christian Christensen, fuldmyndig, boende i gården. (Han var altså søn af en Christen, som har været Marens første mand).

Datteren Christine Sophie Christensdatter, gift med degnen i Lindelse, Sr: Kopkel.

Datteren Marie Christine Christensdatter, gift med degnen i Fodslette, Sr: Molpidow.

Datteren Maren Christensdatter, 30 år, boende i gården.

Sønnen Anders Pedersen i Haugaard (altså søn af Marens 2' mand Peder Christensen).

Skifteforvalterens navn var Schrøder, og han medbragte de to vidner og vurderingsmænd Hans Christensen Ryemand og Niels Hansen.

Man gik straks igang med at optegne alt løsøre og alle husdyr på gården, rum for rum, med kun to undtagelser fra sædvanen: Alle arvingerne var enige om at undlade optegnelsen af lintøjet, "da det mæste deraf behøves til liigfærden", og afdødes gangklæder, der "var dem alle bekjendt".

Ligeledes var der enighed om ikke at forsegle ejendommen, som det ellers var påbudt (dvs. alle yderdøre lukkedes med segl for at undgå, at ejendele blev fjernet inden vurderingen), idet livet på gården jo måtte gå videre.

Da ingen vidste at berette om andet boet tilhørende, sluttedes forretningen, og næste møde blev berammet til 30' dagen efter dødsfaldet.

30' April 1768 kl. 8 mødtes igen alle de ovennævnte på Bondegaarden for at foretage vurderingsforretningen. I protokollen indførtes nu igen hvert enkelt stykke bohave, kreatur og redskab med anslået værdi, rum for rum - og der var mange; stuehuset har 4 skorstene og 20 fag: Borde, stole, skabe, sengesteder, over- og underdyner, lagener, stueure, brætspil, kister, tønder, bøtter, vogne, slæder, 6 sølvskeer, 6 tintallerkener, malm Morter, kobberkedler, vindovne (til stuernes opvarmning), bøger (en bibel og en huspostil), plov, harve, tromler, mostperse, bødkertømmer,

kohuder, sulekar, slibesten,, lyseforme, økser, save, gryder, spande osv. osv. Alt dette fordelt på dagligstuen, storstuen, sovekammeret, to gæstekamre, 4 mindre kamre, rullekammeret, køkkenet, spisekammeret, bryggerset, kælderen, loftet, karlekammeret, gården og loen. Men pigekammeret da? Jo, pigernes seng stod i køkkenet, med 3 sæt dyner! Og så dyrene i deres stalde: 27 køer og kvier, 7 kalve, 2 tyre og en tyrekalv, 17 heste og 3 føl, 1 so med 14 grise, 9 søer, 5 galtsvin, 1 orne og 6 gæs med 18 unger.

Værdien af alt dette opgjordes til 556 Rd 1 Mk 13 $\frac{1}{2}$ Sk. Dertil kom tærsket og utærsket korn, 15 tdr. rug, etc.

Det var nu blevet aften. Arvingerne bad skifteforvalteren om intet videre formelt at foretage sig, da de vilde forsøge at komme til et forlig. Det blev indprentet enkemanden og den ældste søn Christian, at de indtil næste møde vilde have ansvaret for alt det registrerede. Og der vilde blive udstedt et Proclama for at alle, der måtte skyldte noget eller have noget tilgode i boet, kunde melde sig.

Et bystævne

30. Maj 1768 kl. 10 mødtes igen alle arvinger på nær enkemanden, desuden den ugifte datter Marens tilsynsværge Rasmus Ege-lykke fra Lejlbølle og 7 af de husmænd, der hørte under gården.

Efter Christians udsagn blev det gjort op, hvor meget udsæd der var lagt, hvad der var pløjet og harvet, og alt dette blev opgjort til ca. 125 Rd. Endelig måtte hver af de fremmødte husmænd fra Longelse og Spodsbjerg redegøre for deres situation, hvor meget de skyldte i afgifter og arbejdsdage ved høst, gødskning osv, ialt blot ca. 18 Rd. eller værdien af en god hest.

Dernæst berettes, at ud over de tidligere nævnte mødedeltagere indfandt sig Hr. Birkedommer Sparre fra Lejlbølle "og uventelig måtte erfahre, at Sr: Hans Christopher Hiortelund som paa Sengen blev viet til den salig Kone Maren Andersdatter en 9 Dages tid efter førend hun ved Døden blev afgang en ey var her nærværende, men under en foregivende Svaghed aldeles udeblev". Og saa kom det frem <hvad der vel har været grunden til Sparres nærværelse>, at han "til sig havde læget Nøgelen til et Skab, hvorudi

adskillige af Huusmændenes Qviterings Bøger tilligemed en deel Stervboen <dødsboet> tilkommende Documenter skal være indlagt", og at man derfor havde mødtes forgæves.

Det blev ham så pålagt at fremlægge skiftebrevene efter den afdødes første to mænd og hendes afdøde søn, og desuden 2 købekontrakter og en forpagtningskontrakt, som han efter sigende skulde have sluttet med nabogården Møllegaards ejer og K.R.Møller i Rudkøbing, m. v., og i modsat fald skulde han beskikke en fuldmægtig. Hans halvbroder Sr. Niels Hiortelund var mødt for ham, men kunde ikke svare på noget før ved næste samling, som derpå berammedes til 2 uger senere.

En typisk bondestue

15' Juni 1768 mødtes alle igen, inkl. Niels Hiortelund, og arvingerne meddelte, at de var kommet overens, således at den ugifte datter Maren skulde beholde Bondegården med "alt hvad der udi findes", imod at hun vilde betale enhver af de andre en vis sum, så at det ikke blev nødvendigt at holde auktion over gården. Men hertil manglede blot, at hun skaffede en lavværge, da hun jo som ugift ikke var myndig. Og så "til kiende gav hun, at hun staaer i en forening med en vis Mands Person", som hun vilde tage til ægte, og vilde ansøge "det Høye og Naadige Herskab" (dvs. Greven på Tranekær) om tilladelse dertil. Derfor bad hun om 6 ugers udsættelse, hvad der blev bevilget.

27' Juli 1768 afholdtes da det afsluttende møde, hvor endog enkemanden selv var tilstede og alt var forud aftalt. Skifteforvalteren havde rapporteret til "hans høygrevelige Excelense" om den ved sidste møde indgåede aftale mellem arvingerne, og dertil havde "høystsamme naadigst declareret", at han så intet havde imod ægteskabets indgåelse. Og derpå - :

"Hvorpaa Hans Rasmussen fra Hennesved indfandt sig her ved Skifteretten og gav tilkiende at siden hand var kommen i Ægteskab med Datteren paa Stædet Maren Christensdatter", var hun derved blevet myndig under hans værge, og da hun var blevet enig med sin

stedfar og de andre arvinger om fordelingen af arven, gik man over til at beskrive, hvad han "tilstod" de øvrige på Marens vegne imod at hun beholdt Bondegården.

Det kan være vanskeligt at fatte, hvorledes fordelingen er foretaget, selv om man ved, at døtre efter loven kun arvede halvt så meget som sønner, og at gifte døtres arv gik til deres respektive ægtefæller. Men her er et resumé af aftalen:

Erø dragter fra 1800-1830
De nygifte Hans og Marens festdragter har sikkert lignet dem

1. Enkemanden Hiortelund fik 500 Rd og en hel del aktiver vedrørende Biskopstorps forpagtning.
 2. Sønnen af 2' ægteskab, Anders Pedersen i Haugaard <som da var, eller senere blev, Haugaards ejer> fik 2200 Rd.
 3. Sønnen af 1' ægteskab, Christian, som må have drevet gården for sin mor, fik 300 Rd i pant i Bondegaarden. Desuden kost, logi og vask på Bondegaarden, så længe han ønskede det, og derefter et hus i Spodsbjerg på livstid, samt tørveskær "med en dags gravning med en Spade" og brænde til bøgning.
 4. og 5. Hver af de to svigersønner fik 200 Rd.
 6. Endelig forpligtede Hans Rasmussen og hustruen sig til at betale al gæld på gården og udgifterne ved skiftet.
- Og "derved er dette Skifte i al Venlighed sluttet og til Ende bragt".

Og således blev Hans Rasmussen som 28-årig ejer af Bondegaarden, takket være sine særlige evner og sin families formuehed. Maren levede ikke længe og efterlod ikke flere børn. Omkring 1772, at dømme efter hans første barns alder, blev Hans gift med Jomfru Johanne Kirstine Lassen, datter af den velhavende ejer af Faurbjerggaard Vincents Lassen, død 1783, og Giertrud Muus. Ved Lassens død var boets overskud 5627 Rd, en betydelig formue.

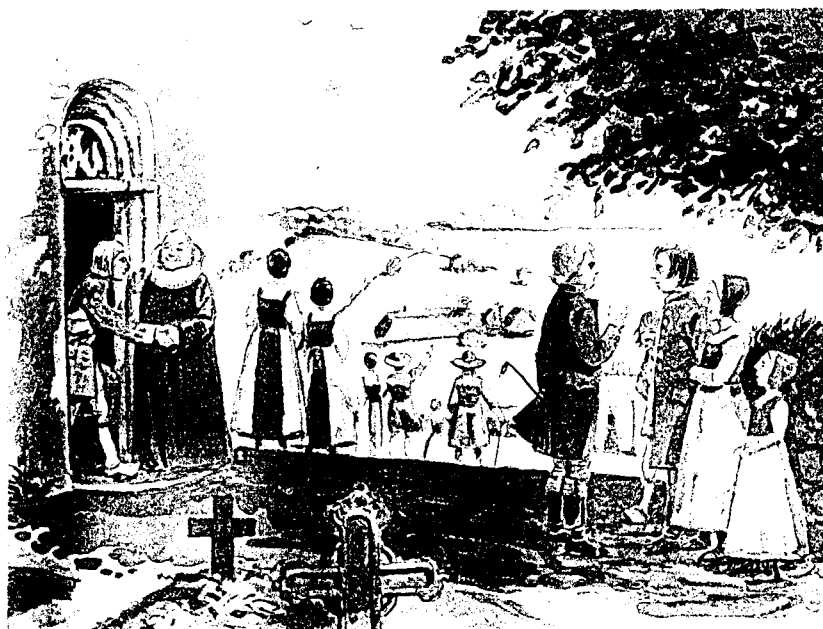
UDSKIFTNINGEN

Hans Rasmussen var Bondegaardens ejer 1768-1810 og kom således til at styre den gennem hele den periode, da en gennemgribende lovgivning medførte den for landbruget revolutionerende proces, der kaldes udskiftningen. Gennem en længere årrække afskaffedes over hele Danmark det tidligere brugte fællesskab i dyrkningen af jorderne, og ved en række magelæg og handeler samledes hver ejendoms jorder i et, to eller højst tre områder, som det også er omtalt i kapitlet "Langelænderne". I mange tilfælde medførte det også, at de førhen koncentrerede landsby-bebyggelser spredtes, idet mange gårde blev nedrevet og nye udflyttergårde blev opført for de ejere, som fik fjernere beliggende jord.

Ved midten af 1700-tallet var der over hele Europa opstået nye tanker om nationernes økonomi, og da landbruget var det egentlige grundlag for den spirende velstand, blev der fremsat mange idéer om, hvordan tingenes tilstand kunde forbedres. I 1750-erne og 1760-erne fremsattes i Danmark de første forslag til reformer af landbruget, og enkelte fremsynede godsejere praktiserede sådanne idéer på deres ejendomme.

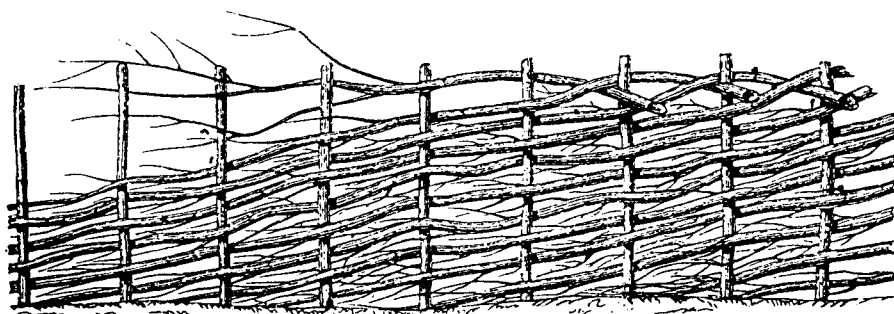
Omend der var meget delte meninger, fik dog den tanke overvægt, at den første betingelse for at forbedre landbruget måtte være at afskaffe det over hele landet fra gammel tid gældende jordfællesskab ved at udskifte jorderne. Sideløbende hermed diskuteredes stavnsbåndet, der var indført i 1733, og hvorefter bondestandens mænd i alderen 4 - 40 år ikke uden godsejerens tilladelse kunde forlade det gods, hvorpå de var født. Stavnsbåndet blev som bekendt ophævet i 1788, ved forordning af 20. September.

Blandt de første lovbud om reformer var forordningen af 13. Maj 1769 om selvejerbønder i Danmark, et resultat af regeringens ønske om at bevare og fremme standen af selvejerbønder.

Godsejeren taler til en ny selvejer, tidligere fæstebonde

I 1771 kom forordningen, der regulerede hoveriets omfang, men først den berømte forordning af 23'April 1781 lagde grunden til en mere almindelig udskiftning af marker, enge, overdrev og heder. Det fastsattes heri, at enhver lodsejer kunde fordre de jorder, han have i fællig med andre, udskiftede således, at hans jord kom til at ligge samlet på ét eller højst 2 á 3 steder, og at de andre lodsejere skulde deltage i omkostningerne ved udskiftningen. Udskiftet jord kunde frit indhegnes, og de tilgrænsende lodsejere skulde hjælpe til med indhegningen. Alle dyrkede marker var jo dengang indhegnede, enten ved rishegn eller ved stengærder, som var bygget af de sten, der igennem generationer var fjernet fra markerne, men som siden er blevet anvendt i bygninger eller slået til skærver. Hegnene var nødvendige for at hindre, at det løsgående kvæg beskadigede kulturerne.

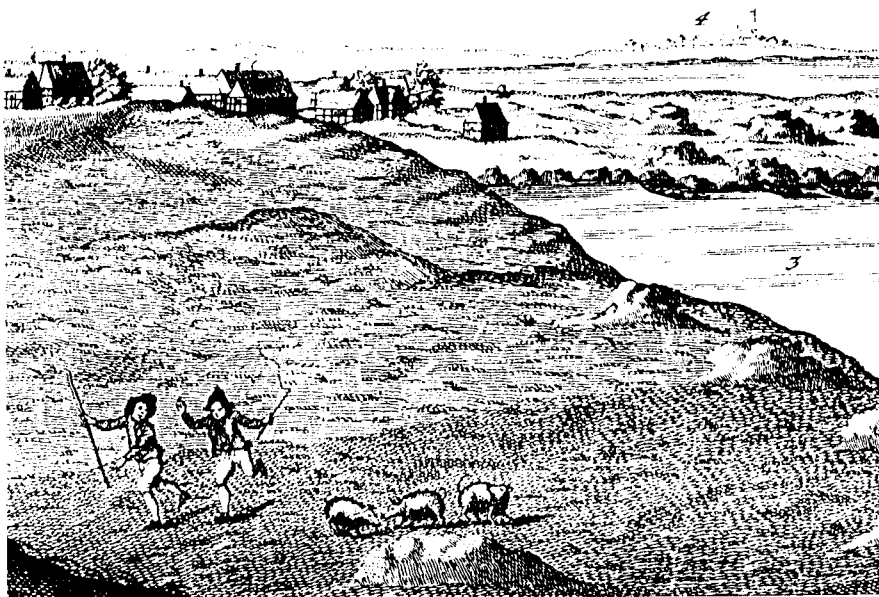

Typisk markhegn flettet af ris

Der var imidlertid mange hindringer for udskiftningen, og en af de vigtigste var, at på godserne var det ejerne, der måtte bære udgifterne derved. Derfor udkom forordningen af 15'Juni 1792, som bl.a. gav godsejerne ret til at fordele udgifterne på deres fæstere, hvorefter udskiftningen gik rask for sig og fællesskabet i løbet af de næste 10 år blev ophævet på over halv-

delen af landets areal. 29. Oktober 1794 kom yderligere forordningen om Hegn og Fred. 1837 var kun 1% af arealet i fællesskab, og det allersidste bondesamfund blev udskiftet på Falster i 1861.

Hvorledes udskiftningen skred frem i landets enkelte områder kan følges ganske detaljeret i en mængde arkivalier. Som eksempel herpå fremdrages her en række dokumenter, der belyser processen for Bondegaardens vedkommende, idet der af sagerne vedrørende Longelse er udvalgt især de, som omhandler denne gård og dens ejer Hans Rasmussen. Dokumenterne vedlægges som BILAG 3 i enkelte af dette kapitels eksemplarer, men er resumeret i det følgende.

Svinedrenge på overdrevet

Allerede et årstid før forordningen om udskiftning udstedtes, tog Hans Rasmussen og hans nabo, generalauditør Flindt til Søvertorp, i Juni 1780 initiativet til at mageskifte ca. 3000 m². Deres aftale indledes således: "Til fælleds Nøtte for os undertegnede, og i Hensigt til saavide det staaer til os, at bidrage til fælleddsskabets Ophævelse...."

I perioden 1. Maj 1783 til 17. December 1785 foretoges så alle de for udskiftningen nødvendige magelæg, som berørte Bondegaarden. Når det betænkes, hvor mange diskussioner, opmålinger og beregninger der har gået forud for indgåelsen af disse komplicerede aftaler, kan det være svært at forstå, hvordan bønderne samtidigt har kunnet passe deres bedrifter og sørge for, at enhver fik sit og ingen blev snydt, hverken arealmæssigt eller hvad jordens bonitet, adgangsveje, tilsåning og høst angår.

1. Maj 1783 magelagdes samtidigt agre, skov og husmands-huse med træer og frugttræer mellem de 4 ejere Pastor Graae, Michel Hansen, Hans Rasmussen og Peder Møller, Søvertorps nye ejer. Aftalen omfatter detaljerede "Conditiones", som i 11 paragraffer beskriver, at den træder i kraft på Mikkelsdag 1783 (Skiftedagen 29. September), samt hvem der skal sørge for hvilke hegn, gærder, grøfter og en bro, vejanlæg med brugsret, vandingsssted, ombytning og flytning af huse (et hus skal nedbrydes, når beboerne dør, og genopføres på modpartens ejendom), og endelig en fastslåen af, at husmændenes børn "hvadenten de fylde Deres 4de Aar, imedens Deres

forældre endnu iboer de Huuse", som magelægges, "eller ey, dog ikke kand tilhøre" husenes nye ejer, eller denne ejer "til disse i nogen Maade faae nogen Rett, men Hans Høy-Grevelige Excellences Rett til disse, være i alle Maader u-prejudiceret".

Med andre ord, børnene vil altså, ligesom deres familie, være stavnsbundne til deres huses oprindelige ejer, selvom de først efter magelægget skulde opnå den lovpligtige alder, som endnu var fra 4 til 40 år. Dokumentet blev d. 16 Maj ratificeret af Grev Ahlefeldt "som Amtmand og Herskab". Magelæggets værdi var anslået til 480 Rigsdaler.

Et læs brænde

4/9 1783 foretoges et mindre magelæg mellem Hans Rasmussen og Peder Møller, af anslået værdi 48 Rd, og 12/10 1783 aftalte Hans Rasmussen og Christian Pryds et magelæg, hvorved Hans Rasmussen fik ret til "nu og altiid" at benytte en nyanlagt vej over Pryds' jord, "saa breed at en Vogn der vel kunde kiøre".

17/3 1785 aftalte Peder Møller og Hans Rasmussen forskellige reguleringer af deres veje, gærder og hegn, hvilket magelæg takseredes til 5 Rd, og 3/4 1785 traf Christian Pryds og Hans Rasmussen aftale om magelæg af en mindre lod og en vejret, takseret til 40 Rd.

7/5 1791 fik en Jørgen Jørgensen af Rentekammeret <som svarer til Finansministeriet idag> afslået sin ansøgning om at sælge halvparten af sin gård i Longelse uden at lade den opmåle og ansætte til hartkorn.

Præstegårdens jord støder op til Pederstrup by i Tullebølle sogn. Da præsten i 1792 ansøgte Rentekammeret om at måtte magelægge jord i Skebjerg i dette sogn, fik han besked på at afvente udskiftning af grænserne mellem Pederstrup og Skebjerg.

21/9 1792 ansøgte to Longelse-bønder om beordring af en landmåler til byens opmåling. Efter at Rentekammeret havde udbedt sig en udtalelse fra amtmand Schumacher, indsendte denne en erklæring fra lodsejerne i Longelse ang. sognets og byens udskiftning, hvorpå Rentekammeret beordrede en landinspektør til opmålingen. Da han ikke kunde påtage sig opgaven, blev d. 29/12

landmåler Kiellerup efter ansøgning beordret til denne opmåling, som resulterede i kortet over Longelse sogn fra 1793, hvorefter et formindsket udsnit er gengivet på side 5.

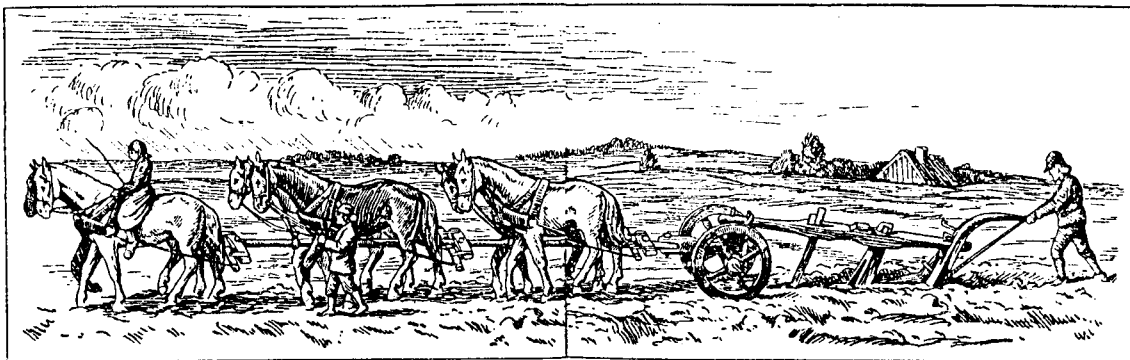
6/5 1793 udsendtes fra Langeland Gods "en Pro-Memoria" til Funch, Hans Rasmussen og Anders Pedersen i Longelse med meddelelse om, at det ved Pederstrup bys udskiftning blev nødvendigt at opsætte hegn imellem Spodsbjerg og Pederstrup, og at kun Hans Rasmussen var mødt op ved det møde, hvortil lodsejerne var blevet indkaldt. Derfor begæredes det af de to andre, at de og øvrige vedkommende vilde svare på, hvem der vilde deltage i opsætningen af hegnet.

Efter at lodsejerne havde indsendt skriftlige svar, blev der d.15/5 afholdt møde på åstedet, hvor det afgjordes efter ejendommens størrelse og ved lodtrækning, hvor stor en del og hvilken del af hegnet hver af de 6 skulde udføre. Af ialt 18 favne skulde Hans Rasmussen lave de 5.

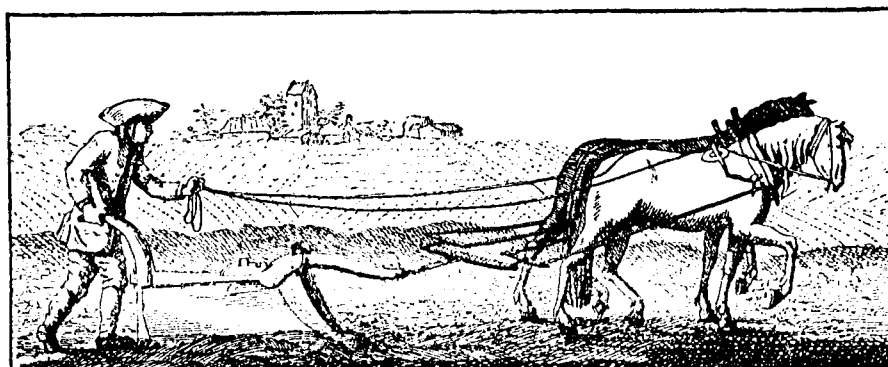
Derpå udstedte Godset d.18/5 endnu en Pro-Memoria om, at der også burde laves et led, med forslag til, hvordan hele arbejdet og hegnets fremtidige vedligeholdelse kunde foretages, og anmodning om lodsejernes udtalelse herom.

Der indkom 3 svar, det sidste var fra Hans Rasmussen, som d.22/5 meddelte, at hegn og led "sidstledne Tiirsdag" blev sat i forsvarlig stand etc, sluttende med "thi Longelse Mænd har jo icke mindste nytte af lidet <leddet> eller Passasen". (Se de 3 egenhændigt skrevne svar herunder, og den fulde tekst i BILAG 3).

15/6 1793 søgte Landvæsens Kommissair Bagge for selvejerne i Longelse om at landmåler Hegelund måtte beordres til byens opmåling. Rentekammeret indhentede amtmandens erklæring, som modtoges d.14/8, hvorefter sagen blev henlagt.

Den gamle hjulplow

Svingplovens anvendelse begyndte 1770

I den store spigeland betænker i det store rum
 Cincinnatus stander, og alle Jæder, der kaster
 Segvandske til Maj 1793. og i Tivoli
 som I selv vil se og
 vilde -

Hans Børn
 Ispidum tænder Bern Høghed, og
 endte Port i Forsamlings Stuen i
 Møllens Peterspræst Mønt, og Long
 gelde, og Gudsbering der i efter de
 Gæsting, men fængde endnu i det
 55. Ispidum Forsamlings Stuen
 Liefstændig tie Leds Leds Leds for
 Passager tie Forsamlings, som var
 I den store Leds Leds Leds, og I
 og Forsamlings for Leds Leds Leds
 55. Ispidum Leds for Leds Leds
 Mønt for Leds Leds Leds Leds
 55. Passager

Longe af 22de Maj Hans Rasmussen
 1793

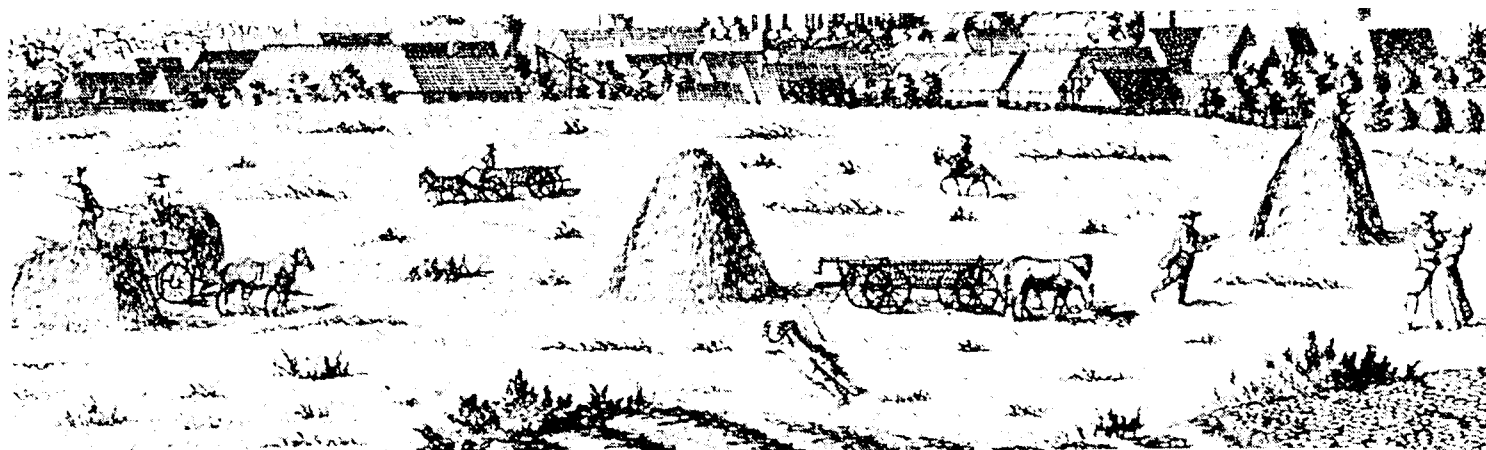
9/2 1795 søgte to Longelse-bønder om beordring af landinspektør Krüger til at udstykke byens jorder, og han blev beordret dertil allerede d.21/2.

15/8 1795 søgte en selvejer i Longelse landinsp. Krüger til at ansætte nogle jorder med et hus, han havde solgt. Efter at amtmanden havde udtalt sig, blev det bevilget foreløbig, under betingelse af, at udskiftningsplanen kunde ordnes "uden Fornærmelse for øvrige Vedkommende".

I en landvæsensprotokol i Svendborg amtsarkiv findes en stor sag om Longelses udskiftning, som indlededes med et møde d.13/11 1795, ledet af amtmanden, mellem lodsejere repræsenterende knap 100 tdr. hartkorn, hvoraf Hans Rasmussen havde de 17. Der opstod en lang diskussion om skellet mellem Anders Pedersen og Rasmus Boesgaard, dvs. mellem Nørre og Sønder Longelse. Kommissionen vilde afgøre sagen, "og saaledes kan Udskiftningen i det øvrige have sit fremme", men fortsættelsen kom først 4 år senere.

2/3 1799 fik smeden i Longelse tilladelse til at afhænde jord, når den bebygges.

13/7 1799 søgte Godset om tilladelse til magelæg mellem nogle af hovedgården Møllegaards og Longelse Byes jorder, og efter amtmandens udtalelse derom blev det tilladt d.7/9.

Høhøsten

22/8 1799 kom der igen gang i landvæsenskommissionssagen fra 1795 ved et møde, hvor landinsp. Arenstrups kort over Longelse bys jorder og hans delingsplan af 5'Juli 1799 blev forelagt lods-ejerne. Først omhandlede præstegården og dens forhold til Møl-legaard og degnejorden, dernæst fremdroges planen for Bondegaard-en, hvorpå Mogens Rasmussen, med fuldmagt fra Hans Michelsen, er-klærede, at han "ikke kunde indlade sig med noget, før der bliver sadt Marcke-Skiell, imellem Sønder og Nørre Longelse Byer".

Alle blev nu udspurgt om, hvorvidt der fandtes noget skel eller ej, og Mogens Rasmussen forelagde en udskrift fra "Landmaalings Archivet" af 31/7 1757, som på side 21 nævner et markskel imellem de to byer (som hører til samme sogn).

Derpå fortsattes gennemgangen af delingsplanen, som beskrev den foreslåede udskiftning ud fra bogstavbetegnelser på det nævnte kort, som desværre ikke er fundet. Først Bondegaarden, dernæst endnu tre gårde, hvorefter mødet udsattes til næste dag.

23/8 indledte kommissionen med at omtale de "u-almindelige Vandskeligheder forbundne med denne Udskiftning" og anbefalede en mere rationel fremgangsmåde ved mødets fortsættelse. Men Mogens Rasmussen fremturede atter med sit skel, og lodsejerne blev utålmodige (deres arbejde forsømtes jo), og mødet blev udsat i endnu 6 uger. Men der skulde gå 2 år!

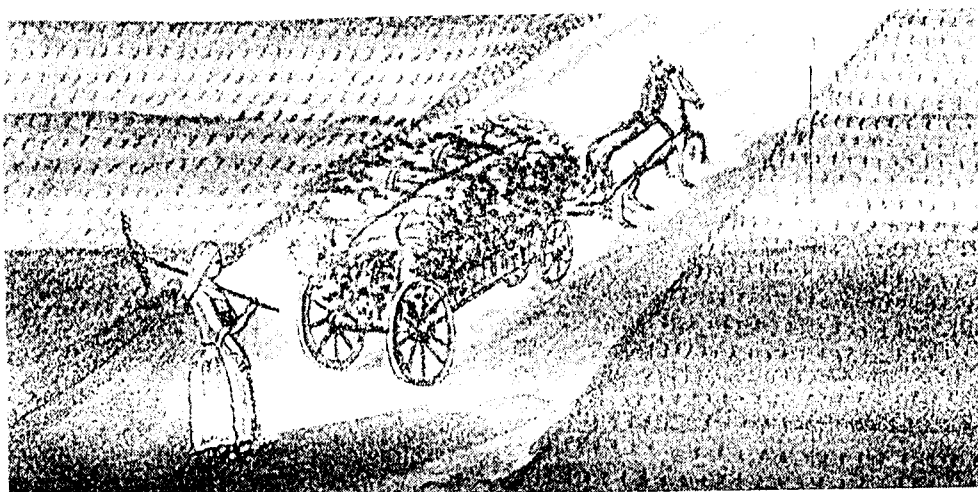
26/8 1799 noteredes i Rentekammeret, at Hans Rasmussen med flere af S. og N. Longelse søgte om en udskrift af landmålingsforretningerne om skellet mellem disse byer. Amtmandens udtalelse blev udbedt, men intet mere er registreret.

24/8 1799 modtog Rentekammeret Hans Michelsens ansøgning om tilladelse til at afhænde jord, og 7/9 approberedes det foreløbig. Men 27/8 indkom anmeldelse fra nogle lodsejere i Longelse om, at Hans Michelsen agtede at udparcellere sine jorder uden at have skøde på dem. Amtmandens betænkning udbades, og 12/11 modtoges hans beregninger over H.M.'s gård. 6/12 blev ansøgningen approberet.

2/2 1800 anmeldte amtsforvalteren om 4 selvejeres fejl i deres opgivelse af hartkorn ved afhændelse af jord, den ene af dem var i Longelse, nemlig Hans Michelsen. Amtsforvalteren anbefalede, at alle skøder blev skrevet af retsbetjente, etc.

Pigen bringer mellemmad i tejne og bimpel

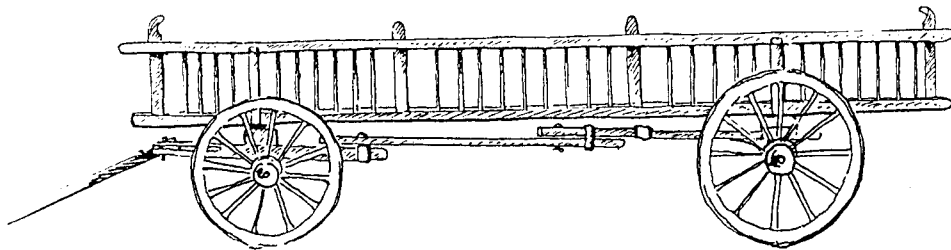

Kornet køres hjem

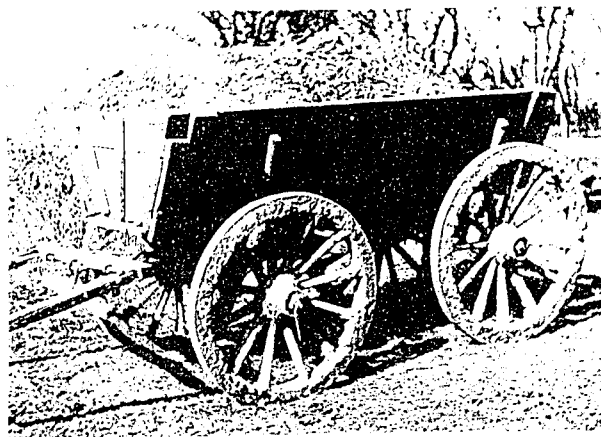
22/3 gav Rentekammeret amtmanden besked på fremover at lade landinspektøren konferere hartkornet.

16/9 1800 ansøgte Anders Pedersen m.fl. af S. og N. Longelse om åstedsmøde med landvæsenskommissionen i anledning af en tvistighed mellem beboerne, opkommen i anledning af udskiftningen. Efter anmodning indsendte amtmanden 25/11 1800 sin betænkning, som d. 21/2 1801 blev bifaldet. Og dermed afsluttedes Rentekammerets behandling af Longelses udskiftning.

5/8 1801 fortsattes så landvæsenskommissionens møderække med, at grevens repræsentant bad om kommissionens kendelse vedr. det famøse skel, og da ingen andre havde noget at bemærke, rekapituleredes sagen, og kommissionen udtalte, at "Sønder og Nørre Longelse Byer bør deeles som tvende forskilte Byer og at Markeskiell imellem disse bør sættes, før viidere Udskivtning skee kan."

Den almindelige arbejdsvogn - stivvognen - forlænget med en bjælke og forsynet med høstrækker

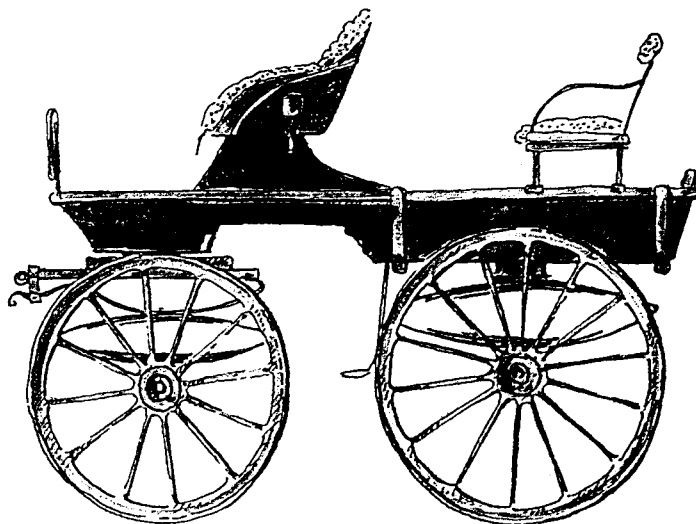

Stivvognens efterfølger - kassevognen - der var almindelig helt til efter 2' verdenskrig

23/12 1801 afholdtes et nyt møde, hvorved landinspektør Arenstrup fremlagde sit detaljerede forslag til placering af skellet imellem S. og N. Longelse. Efter en langvarig drøftelse af de eksisterende skel og gærder blev der enighed om en nærmere beskrevet linieføring for skellet, samt at nogle veje skulde nedlægges og en ny vej anlægges fra "Gaden", dvs. landevejen gennem Longelse by, østpå til den gamle vej syd-nord til Møllegaard og videre til stranden. Denne vej kom så til at følge det nye skel, og hver by afgav halvdelen af jorden til den.

21/8 1802 blev "Fordeelings-Forretningen" fortsat. Landinspektøren fremlagde sin plan, hvorefter markskellet imellem Nørre Longelse og Skrøbelev, ligesom vejen over Østermark ved Pæremose, vilde følge planen af 5te Juli 1799, som var blevet forelagt ved mødet d. 22de August s.å. Derefter fulgte en omhyggelig beskrivelse af de nye skel for ialt 16 ejendomme, hvoraf Bondegaarden som nr. 11 er saaledes beskrevet:

"Bondegaard faaer sine Jorder a, i en Lod vesten for Byen, hvortil indtages Bondegaards Gademose, Hanebanke, Kissehøy, Nye-vænge, næsten heele Koehaven, næsten heele Dal Agers Skifte. Aas Sønden Landeveyen, og endeel af Dal Agers Mose, hvilken Lod er indgrændsed af Bogstaverne N, O, P, Q, R, S, T, U, V, X, Y, Z, N. b. i en Lod norden Landeveyen hvortil indtages Bondegd^e Mølle-vænge, Bjør-nemoese, Suurhave, Højevænge, Præstegaardens Enghave og noget østen af Funks Mølletoft, lige efter Planen af 5te Julii 1799.- c. en Lod hvortil indtages den søndre Part af Degnens Kirkehaver, Lemmings Enghave, Lemmings Bremsemosehave, Lemmings Indhægning, Færgemand Peder Andersens leyede Vænge, Bondegaards Møllebjerg og Bondegaards Nordre Vænger bemærked P, Q, R, Suurvænget bemærked S, og den østre Part af Klokkestrengs Vænge.- d. de Jorder Gaarden

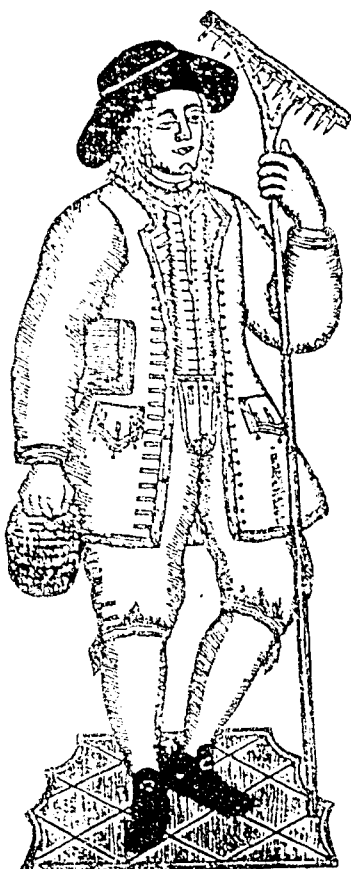
Fjedervognen, der brugtes på faste veje
til person- og varetransport

har hidtil havt ved Spodsbjerg beholder den, med Undtagelse af Færgevængerne som udlægges østen for Assemose Skov, vesten af Bomdegd^e Suurvænger, alt efter Planen af 5te Julii 1799.- Endelig faaer han en Lod i Nørremarken hvortil indtages fælles Tofter N° 1, 2 og 3, den Søndre Part af Ollemose og noget af Rullehøys vestre Part og endeel Vesten af Anders Hansens Rullehøys Have, hvilken Lod paa Kortet er indgrændsed af Bogstaverne A, B, C, D, E, F, G, A.-"

Efter denne gennemgang af planen fremlagdes en Pro-Memoria fra Hans Rasmussen, hvori han fremsatte sine ønsker (se BILAG 3, side ??), og en lignende fra Hans Michelsen. Derefter fik enhver af lodsejerne mulighed for at fremsætte sin mening om planen. Bondegaardens plan "blev af alle Vedkommende antaget med den Forandring, som under N^o7 er melt", hvor N^o7 var Møllegaard, som foreslog en vis ændring vedr. færgemandens vænger.

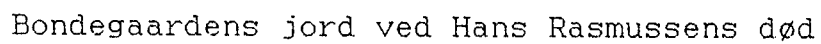
Endelig blev der truffet generelle aftaler om tørveskær, skoves og gærders behandling, regulering og istandsættelse af veje og anlæg af kirkestier og en skolesti. Også vandets afledning, grusgravning, hegns vedligeholdelse etc.

Den afsluttende indførsel i protokollen mangler dato, men kaldes "Eragtning": Jorddelingen var sket og skellet mellem S. og N. Longelse fastlagt d.20'November 1802, men flere uenigheder var opstået mellem nogle selvejere, deriblandt Anders Pedersen Haugaard og Rasmus Boesgaards enke, som var repræsenteret af sin svoger. Kommissionen afgav sin betænkning, og de involverede parter, inkl. grevens repræsentant, "erklærede sig fornøiede", kun svogeren til Boesgaards enke var modstræbende, men endte med at give sig.

Bønder afbildet af kunstnere
sidst i 1700-tallet

Da Hans Rasmussen nu kunde få overblik over sin situation ved det sidste møde d.21/8 1802, tog han det næste skridt. Om grunden hertil kan man kun gisne., men han må have set sin fordel ved at afhænde sin resterende del af Spodsbjerg by. Og allerede d.24'November 1802 oprettedes da en Købe-Kontrakt (BILAG 2) imellem grev Ahlefeldt og Hans Rasmussen, hvorved H.R. afstod til greven hele den del af Bondegårdens jorder, som lå øst og syd for Longelse kirke., og som af landinspektør Arenstrup var beregnet til 6 tdr 4 skp hartkorn og 3 skp 1 fjk skovskyld, ud af gårdens oprindelige 17 tdr 1 alb hartkorn og 3 skp 1 fjk 2 alb skovskyld. Prisen herfor var ikke mindre end 8339 Rd 3 Mk 4 Sk,

BONDEGAARDENS SENERE EJERE

I begyndelsen af 1800-tallet hjemsøgte Jylland og Fyen med omliggende øer af Napoleons tropper, og i August 1808 var Longelse og Spodsbjerg i brændpunktet for krigsbegivenhederne, som det er beskrevet i kapitlet "Langelønderne". En overgang lå der 11.000 spaniere på Langeland, lige så mange som øens faste beboere. Der vides intet om, hvordan specielt Bondegaarden er sluppet gennem denne tid, men Hans Rasmussen har sikkert efterhånden følt, at der måtte friske kræfter til at styre bedriften. I året 1810, da han var 67 år, overlod han da (iflg. Harald Kier) ejendommen til sin yngste søn Mads Christensen Hansen, som måske var den bedst egnede dertil. Den ældste søn Rasmus havde studeret jura, hvad der var en måde at undgå militærtjeneste på. Den næste søn Vincents var handelsmand og boede i Korsør, og den tredje, Knud, var blevet ejer af Longelse mølle.

I 1816 døde Hans Rasmussen, og Mads blev gift med Oluf Rasmussens enke i Vindeby og blev derved ejer af Olesminde, og Rasmus blev så Bondegaardens ejer. Det var vanskelige tider efter statsbankerotten, og i 1827 overlod han så iflg. Kier gården til sin svoger, selvejer Hans Michelsen, hvis gård lå lige op til Bondegaarden (se kort side 3). Han sammenlagde de to gårdes jorder og lod sin egen gård nedrive. Rasmus flyttede til et lille sted i Neppe i østsognet, hvor han levede til sin død.

Hans Michelsens og Giertrud Sophie Hansdatters søn Hans Rasmussen Hansen (1816-97), som fik sit efternavn fra moderen, arvede Bondegaarden. På hans og hustruens gravsten nær våbenhuset til Longelse kirke kan læses: "Kære Fædre ingensinde / Glemmes I af Eders her / Men i Hjertet Eders Minde / Til vi samles hvor I er. - Hvil i Fred".

Deres søn Hans Mikkelt Hansen (1854-1841) arvede efter ham. Da dennes enke Laurentine Rasmussen døde 1967, arvede hendes brodersøn Carl Brøholm Rasmussen gården. Bygningerne var da yderst forfaldne og delvist sammenstyrtede. Senere blev ejendommen med sit reducerede tilliggende og det resterende stuehus købt af en ung mekaniker, som driver den fra sin bopæl i Jylland. Det store stuehus har som eneste beboer en aftægtsmand.

Møllen i Nørre Longelse lå på Bondegaardens jord

ET BONDEBRYLLUP

Der findes en mængde beskrivelser af livet på landet på Hans Rasmussens tid, både i historiske beretninger og i skønlitteraturen. Noget af det bedste er dog samtidige beskrivelser, og en af de mest udførlige er præsten Joachim Junges bog fra 1798 om den nordsjællandske almue, hvis livsstil sikkert ikke har været meget forskellig fra den langelsandske. De følgende afsnit er en række uddrag af denne bog, med særlig vægt på beretningen om et bondebryllup:

Ligesaa kontrasterende som Bondens Levemaade er imod alle Sundheds-Regler, saa upassende er og hans Klædedragt. De Dele af Legemet, som den oplystere Deel af Menneskeheden søger at holde varme, dem forsømmer han og omvendt. Saaledes bekymrer han sig ikke meget om sine Fødder, men Hovedet søger han omhyggeligen at holde varmt. Det maae være Sommer eller Vinter, saa kan han bære adskillige af hans stribede Hverkens Trøier og Vester, og nogle endog med Ermer i og til Stads endnu en Kiortel ovenpaa, men det maa være Sommer eller Vinter, saa gaaer han stedse med hvide Lærredsbuxer uden Underfoder, hvilke i stræng Kulde skal give Extremiteterne Udseende efter Gaasekiød; dog, da Bønderne ere vante dertil, finde Landsoldaterne i den hede Exerceertid sig yderlig besværede ved de uldne Beenklæder, de lange Strømper og de tykke Gramasker.

Mandkiønnets Favorit-Farve i Henseende til hans Kiortel og Undertrøie (eller den noget kortere Underkiortel) er nu den mørkebrune, ligesom hos Bønderne i mange andre europæiske Lande. Qvindekiønnets er meget forskiellig; jo nærmere man kommer til Staden, desto mere buntede ere dets Klæder. Paa en Strækning af Frideriksborg Amt elsker man især den grønne Farve. Der bruges tillige en Dragt, som baade klæder Fruentimmerne got og som er gavnligt for Helbredet. De kalde den Klokke og den bestaaer af et Livstykke (thi de have ikke Ermer) og et tilsyet Skiørt med brede Folder rundt om Beltestedet. Alt er bebrejdet med høirøde Baand. Da begge Klædestykkerne ere her forenede, bevare de Legemet fra Forkiølelse og ere magelige ved Markarbeidet. Bedre imod Norden er Kiønnet sorteblaat, som Amagerinden.

.....

Heller ikke er, at jeg igien skal komme til Bonden, Antallet endnu stort af de Børn, som avles uden for det borgerlige Egeskab, ja, det er i vore Dage mindre end i forrige, da dog Vedkommende maatte frygte for den høitidelige Publicitet. Alt dette Gode har sit Udspring af flere Aarsager, deels har man i vore Dage aabnet Landmanden flere Mueligheder til at kunne give legale Bidrag til Formerelsen; deels ere og hans Spiser mindre hidsende og hans Arbeide mere trættende; deels er han og vant til fra Ungdommen af under hans Arbeide at omgaaes med temmelig nøgne Fruentimmer, hans Lidenskaber opflammes derfor ikke ved Tvang. Hans Nerver ligge og mere indtrykte, og ere altsaa mindre følsomme; og om end den slibrige Karl nu og da af Spøg slaar et siirligt Strøg paa *Virole d'Amour*, saa ere dog Pigens Bas-Strenghe ikke strax villige til at zittre imod.

Men, som jeg forhen har sagt, det varer dog ikke længe førend Bondekarlen leder efter sit Ribbeen (en Talemaade som jeg beder

de Herrer Anatomici og Critici vil holde den ustudeerte Landmand tilgode;) dette Leden skeer sædvanlig ved saa megen Bryden og Ringen, at man skulde troe han maatte staae Fare for at miste de Ribbeen, han allerede har; thi i Henseende til disse Kiertegn følger Bonden det, som man hos de fleste andre Skabninger kun seer at maa være Natur. Nok sagt, finder han det, da fæster han sin Brud, som det heder i de gamle Chrøniker, med nogle hele Penge, her i Egnen med omtrent 4 Rdlr. og han er da for en Kierlighed à la grénadière og det, som Bonden siger, for at være vis paa Pigen, og - det skal dog saa eensgang være. Bonden ligner heri alle ucultiverede Folk: han kiender ikke de ømmere Følelser, at thradonisere lidet forstaaer han ikke, han gaaer ogsaa her lige fra Kulden midt ind i Ilden, han træder strax over det sidste Extrem og han skal nyde det, siger Wezel, - wie er eine Suppe isst, wenn er hungert. Men dog finder man ikke under dette Klima Inkler eller Yarikos. Har Karlen selv Huus og Hiem, som Bonden kalder det, da indtræffer det undertiden, at han den ene Dag frier og den anden Dag fører Pigen hiem, for derefter at trolove hende. De kongelige Anordninger have vel søgt at forekomme Uorden endog i Henseende til de Trolovede, men Bonden anseer Trolovelsen som Egteskabs-Fuldbyrldelse, og troer sig derfor berettiget til at leve med sin Trolovede i det mindste under samme Himmel. Denne Vedtægt er nu saa gammel hos Bonden, at han synes at have Hævd paa den; den er en Levning fra den raee naturlige Stand, men de borgerlige Love have hidindtil ikke kunnet hemme den. Paa sine Steder i Tydskland har Bønderne i det mindste forhen havt endnu større Privilegier. Omkring ved Bregenzer Skoven i det Østerrigske vilde ingen Karl ægte sin Dulcinea, førend han havde avlet det første Barn med hende, hvilken Vedtægt de kaldte "fünge". Da Øvrigheden vilde standse dette, kom det til et Slags Oprør, siger Keissler i hans Reise, og Processen desangaaende var i hans Tid endnu ikke tilende-bragt. I en Session, som Bønderne holdt indbyrdes, for at afgjøre, om de skulde fortsætte Sagen, skal en graaehærdet Olding have reist sig op og med en betydelig Mine have afsagt følgende Votum: Min Farfader har fünget, min Fader har fünget, jeg har fünget, og altsaa vil jeg, at min Søn og hans Efter-kommere ogsaa skal fünge. Hvad den danske Bonde angaaer, da synes Landets Love selv at lempe sig efter ham, da Brylluppet gjør Trolovelses-Frugterne ægte, og selv de Bøder, hvormed en saa-dan Recruts for tidlige Anmarsch maatte forhen forsones, ere nu ophævede, naar han allene er forsynet med Egteskabets Følgeseddel. Ikkun Vand- og Brød- Straffen er bleven tilbage, som her forbigaaes af Mangel paa Rum. Man maae og, hvad Bonden angaaer, tilstaae med Shakespear, at om det hele end er en Feil, saa er dog Virkningen af denne Feil sædvanlig saa uforberdelig, at Fædrelandet ikke skulde ønske den ubegaaet.

.....

Just som jeg nedskriver dette, kom en festlig paaklædt Bonde ilende paa sin Hest, smellende med sin Pidsk og roende med sine Arme og ligesaa med Fødderne, for, som Butler siger, med et Slags Sympathie at nedsende Hurtighed fra sine jernbeslagne Hæle i Hestens. Ved Indtrædelsen begyndte han i følgende Bedemands Stiil: "Jeg skal hilse Jer fra Fæstemanden N.N. og hans Kiereste, om I vil være saa god at møde paa Fredag i Bryllupsgaarden N.N., for at høre paa deres Vielse og offere med dem og tage til Takke med 3 à 4 Retter Mad, godt Øl og Brændeviin, Piber og Tobak, Spil og Musik, Dands, Trampen og Stampen, samt alle smukke Piger og

Bryllupsoptog i landsbyen

Karle saa mange her i Gaarden er." Vi lovede det og indfandt os paa Stedet. Neppe vare vi rullede ind i Bryllupsgaarden, førend vi pludselig bleve til Velkomst overrumplede af nogle Bøsseskud. Denne Skik eller Uskik er endnu ligesaa lidet afskaffet hos Bonden, som hos noget Folk, hvis Sæder ikke ere forfinede ved Cultur. Den bruges hos Morlackerne i Dalmatien efter Abbed Fortis Sigende, endog hos Maurerne i Afrika, især i de sidste 8 Dage før Brudgommen træder ind til Bruden, naar han om Aftenen maa ride Gade op og Gade ned, ledsaget af Hautboer og Trommer; ja endog de Vilde paa Negerkysterne skyde ved deres Bryllupper. Ligesom Tordenen er det høitideligste i Naturen, saa skal og den kunstige Torden være det i deres Glæder, man erfarer desuden, at jo mere Mennesket nærmer sig til Raahed, desto mere elsker det saadanne Pudserier, som indjage hæftig Skræk. Det er derfor paa sine Steder brugeligt, gandske uformerket at skyde et glædeligt Nytaar ind - i Stuen; et Indfald, som altid i høieste Grad er kildrende, men i mine Tanker dog mere naar det læses end naar det høres.

Vi bleve imodtagne af Brudefølkenes Paarørende, og hvad Bedemanden havde lovet os i Henseende til Drikkevare, begyndte man i Øieblikket at opfylde - over vore Ønsker. Brudgommen var iført sin brune Stadskiortel, med adskillige pyntelige Vester, som alle stak frem, den ene under den anden; hvide Beenklæder og hvide Strømper af Uld (thi andre kiender den tarvelige Bonde ikke). Ovenpaa alt dette bar han en sort Klædes Kiortel. Ved ham stode tvende Forlovere eller som Bonden kalder dem Forløftningsmænd, Brudgomsmænd, der ligesom Brudgommen vare sortklædte. Bruden var og iført sort Skørt og Trøje, med hvidt Forklæde. Om Beltestedet bar hun en meget bred Galon, som fortil var sammenbunden i en

Sløife med lange nedhængende Sølv- eller Guldfryndser og tvende Sølvduppe. Hendes Haar var indflettet med Guld- eller Sølv-broderede Baand og andet bladet Flitterstads, hvori undertiden anbringes Guldax, ligesom hos de græske Nympher til Erindring om Amalthæ Horn, som var Overflødheds-Symbolet, alt i Form af en Krands, men til megen Vanziir for Ansigtet. Ved hende stode, ligesom i Davids Tid, Brudepiger, men ikkun tvende, pyntede paa samme Maade. Man kunde da af denne Hovedprydelse see, uden end- og at have det philosophiske Øie, som Diogenes af Laerte tillægger Democrit, at Bruden var Pige; thi Enker eller quasi Enker maae bedække deres Hoveder med en Hue, for ikke at bære Jomfrue Krandsen, og vil den ærlige Bonde saa lidet heri vide af Bedragerie, at han ikke tillader nogen anden at blotte sit Hoved paa den Dag, om hun endog kunde fremvise notoriske Beviser paa Duelighed til Egtestanden. De Syedmørske Brude, siger Strøm, skal og, ifald visse Forseelser ikke ganske kan skiules hos dem, for dog ikke heelt at bedække Hovedet paa deres Hædersdag bære oven for Krandsen paa deres Isse et Slags Lap; ventelig for at vise, at det i visse Punkter kun er Lapperie med dem. Hvor vigtig ellers en jomfruelig Hovedprydelse maae, i det mindste i forrige Tider, have været for Kiønnet, sees deraf, at i Aaret 1749 blev i det Skaanske en Bondepige aflivet, som havde dræbt sit nyefødte Barn, og det af ingen anden Aarsag, end for at kunne ved det tilstundende Bryllup med Barnefaderen bære Krands paa Hovedet. Brudgommen derimod lader endog ved denne Leilighed, ligesom ellers, sit Haar hænge ned i den naturlige Orden, og som Klingstedt siger: *comme des chandelles sur les épaules* eller som det Hamburger-Magazin oversætter det: wie gerade herunter-hængende Agatsteine ohne Kränselung. Puder <dvs. Pudder> kiender Bonden endnu ikke, ligesaa lidet som andre Verdens simple Folk, og man vil erfare ved Omgang med dem, at deres Meninger om denne Hovedprydelse ere gandske deelte. Thi der gives de, som troe, at det blot tiener til at føde visse Indbyggere af det Slags, som gierne leire sig paa Viisdommens Slot og som saa ædelmodig foragte alle Eseler, og som fordum vare saa store Tilhængere af Plato, men hvis Descendenter dog omsider saa uplatonisk sloge sig til det Marianske og Mithri-datiske Partie imod den store Sylla. Atter andre, som f. Ex. Maurerne i Afrika vare endnu for faa Aar siden saa ubekiendte med denne Pragt, at de med megen Alvorlighed spurgte den engelske Læge Lempriere, om han brugte dette Støv for at fordrive disse Rebeller, da de ere af en saa cannibalsk Natur. Men til hvilken af disse Sider Mængden vil helde, bliver dog stedse Grundene mere contra end pro. Hvad Bonden desuden angaaer, da følger han heri sin Maxime: det er ikke klogt at tage Meelet fra Munden og strøe det paa Hovedet.

.....

Efterat den Høitidelighed var tilendebragt, som Pave Martin I' har indrettet til Fordeel for Geistligheden og de sildigere Love til Fordeel for Staten, bleve alle Giesterne bænked, Brudgommen med sin Brud ved den øverste Bord-Ende og hans Forlovere og hendes Brudepiger ved Siderne af dem. Men til min store Forundring vandrede alt Mandkiønnet ind i de andre Værelser uden at tage Sæde blandt Qvindekiønnet. Ja! endog i Petersborg skal dette endnu være Mode efter Hr. Storchs Sigende, og han anseer det som en Følge af den mindre Grad af Tilbedelse, som Mandkiønnet i dette raae Clima hylder Damerne. Dette kan vel være sandt, men hvad den danske Bonde angaaer, da har han andre Grunde for sig,

og man synger vel om vore Forfædre:

Saaledes var en tosset Skik,
Mand sad hos Mand, hos Qvinde Qvinde,
Ingen en elsket Naboe fik,
Hver maatte langt fra sin Veninde,

men det er jo en god gammel østerlandsk Skik, og hvorfor skulde da Bonden forandre den? han har allene saa meget modificeret den fra Stammefader Jacobs Tider, at han ikke lader sin Brud sidde i et særskildt Kammer, og heller ikke være bedækket med Slør, thi det er dog ikke hans Leilighed at faae et *quid pro quo*, deels er og Sædet i Brudeparrets Stue hæderligere, og der er desuden og Bilæggeren og altsaa Varme, og den saa festlig, som i den catholske Stue i Eschenbach, hvor man engang i hvert Aar sammenkalder alle Børn, for at give dem Forsmag paa Skiersilden; deels lever og Mandfolkene i de andre Stuer heelt uskenerede, saa at jeg i dette Øieblik ikke veed, hvilken af disse Stuer jeg skal give Fortrinnet, thi Heden gjør jo Folk tørstige, men aldrig saae jeg nogen forlade den kolde Stue tørstig.

<Her klager præsten over, at Bonden kun ved de tre store højtider beder bordbøn.>

Man kastede sig da strax hen i Fadet. De Retter, som frembæres, bestaae hos den almindelige Bonde i Riisgrød og derefter Klipfisk med Sennep. Er Bonden fornem, da beværttes Giesterne med Hønse-suppe, rigelig forsynet med Bær, det vil sige, Rosiner, og derefter med Sylt; men denne Overdaadighed har endnu ikke udbredet sig paa Frideriksborg Amt, endskiøndt Bonden dog er der mere velhavende. Paa dette Amt adskiller man sig og fra de andre derved, at man først fremsætter Fisk og derefter Grøden. Dette er ellers den simple Bondes fortrinligste Spise ved denne Leilighed og Vanen kræver den nu saaledes, at jeg ofte har hørt Bønderne sige, naar de paa andre Maader vare blevne tracterede ved Bryllupper: ja! det var godt nok, men vi fik dog hverken Grød eller Fisk.

Da saadanne Bryllupper ofte maa blive bekostelige for Folk, som kun har lidet imellem Hænderne, kommer den ene Bonde den anden broderlig til Hielp. De kappes derfor ligesom med hinanden om at sende Fødevarer til Bryllupsgaarden. Nogle give Melk, andre, især de Beslægtede, Brødet af hele Tønder Meel, andre Høns og atter andre Malt eller Øll i Tøndeviis. Paa Bryllupsdagen tilfalder det og alle Husets Folk og Brudeparrets Paarørende at gjøre Opvartning; og Retterne frembæres altid efter en vis Orden: det første og øverste Fad af Brudgommens Moder, det andet af Brudens, det tredie af Brudgommens Søster og det fjerde af Brudens, og saaledes gradeviis. En artig Høitidelighed, saaledes at se Mødrene fremtræde for endnu sidste Gang at pleie de Børn, som de engang bare under deres Hierter og at see dem omhyggelig vedligeholde Fadets Overflødighed, som et forbetydende Ønske, at det herefter aldrig maae mangle disse deres Hiertes kiereste Yndlinger paa Herrens rige Gaver. Ingen af disse opvartende kan derfor være pyntede, men Bonden og hans Hustrue maa være nok saa fornemme og Brudefolkene maa være nok saa fattige, endog Tjenestefolk, saa forsømme dog hine aldrig deres Pligt. Deres Bryllupper ligne da, i denne Henseende de Romerske Saturnalia, hvor Tienernerne bleve opvartede af Herrerne, endskiøndt Aarsagen er gandske forskellig; thi hos disse var det vel kun et Billede paa den saa berygtede

1 Friehed og Lighed, hos Bonden derimod er det et Beviis paa sand christelig Ydmyghed. Han lader paa denne Dag, som ellers, sine Tienere føle, at de ere fattige, men ikke slettere end ham. - Naar de Fremmede omsider have forladt Bordet, da træder Husfaderen med den øvrige Familie og Daglønneren og alt hvad som hører til Huset hen til de ledige Pladser og man opdsker for ham. Ikkun Slattekokkene, eller de Fruentimmer, som have med Madlavningen at bestille, maae paa denne Dag tilsidesætte al Magelighed; thi i hvor gierne end Bonden pleier ved alle sine Forretninger at forekomme endog Tiden selv, saa indfinder han sig dog, deels af Fornemhed og deels af andre Aarsager, kun sildig ved disse Høitideligheder, hvorfor Slattekokkene hele Dagen og indtil langt ud paa natten stedse maae staa færdige til at imodtage enhver, paa hvad Tid han kommer, med varmt Mad. De Levninger, som blive tilbage fra ethvert af disse mangfoldige Maaltider, kalder Bonden Slatte, og heraf have disse Heber faaet deres Navn, da de maae samle og tillave dem for Giesterne næste Dag.

Men overalt bliver Maden i stor Overflødighed frembaaren, og især for Brudedefolkene, som neppe have øst de første Skeefulde af Fadet, førend det igien forbedres; thi skulde de paa denne Dag mangle, vilde det være en ulykkelig Forbetydning for deres øvrige hele Egteskab. Bønderne have derfor aldrig ved Bryllupper Anledning til at bruge den Skik, som ellers er vedtagen ved de daglige Maaltider, hvor de strax, saasnart Fadene ere udtømte, alle klempe derpaa med deres Hornskeer, ligesom Alexanders Soldater paa Skioldene med deres Spyd, hvilken sørgelige Lyd den opvartende Huusmoder saa jevnlig hører, at jeg næsten skulde troe, der aldrig kan gives noget Menneske, som maae være bedre overbeviist om de jordiske Tings hastige Forgiengelighed, end hun.

Ved Vinterbryllupper er det ellers en ubehagelig Omstændighed for Brudedefolkene, at de maa indtage disse overflødige Retter i halv Blinde; thi endskiønt et Lys brænder for hver af dem, saa forbyder dog den mægtige Overtroe at pudse disse, at ikke en uheldig Udslukning skal paa den Dag sige enhver, hvilken af dem begge først skal døe; et Puds, som den gode Arthemidorus har lært Bønder og mange andre got Folk ved sin Oneirocritik, det vil sige, høiere Kritik.

Vore Drikkevare bestaae i godt gammeldags Øll, som frembæres i Kruse, og i dansk Brændeviin, men dette skienkes aldrig paa den Dag i Glas. Det fremsættes blot i sorte Bouteiller paa Bordet, og Verten siger da idelig til Giesterne: "rør Flasken," eller i Mangel af Rørelsen rækker os den med en "god Taar!" og den imodtages med "Skaal!" og den gaaer da saaledes fra Haand til Haand, fra Mund til Mund og man vederqvæger sig gandske incognito uden at misunde eller blive misundt. Anden Skaaldrikken kiender Bonden ikke, han ligner ikke heri den øvrige store Verden, som ofte for Kongers og Keiseres og Pigers Sundhed tyldede med bredfuldt Maal Sygdomme ned ligefra Fødderne indtil Hovedet. Ja vist nok!

*Vestra valetudo
corpora nostra necat.*

Ved alle Gilder og ellers ved ethvert Maaltid veed enhver at bringe sin Pirot <Foldekniv> med sig, om endog Gaardskarl Arf havde forglemt at erindre dem derom; i dette Tilfælde er Bonden

ganske parisisk, thi, som Hr. Storch siger i hans franske Reise (p.263), faaer man aldrig der, end ikke ved Giestebud nogen Kniv, hvis man ei har en med sig; *fit fides penes autorem*. Ofte bringer og Bonden sin Skee med sig, ligesom mange ved de daglige Maaltider, hvorfor man ser ham slikke den meget reent af, efter at have brugt den, for at kunne putte den i Lommen, og var det maaskee paa Grund af denne gamle Nordiske Skik, at de svenske Officerer, som ofte i Krigens Tid spiste hos Hr. Jochum i Boeslunde, saa gierne vilde stikke hans Sølvskeer ved sig, som de formodentlig aldrig havde husket at bringe tilbage, hvis ei denne gode Mand havde erindret dem derom, ved i lige Tilfælde at gjøre det samme imod dem. Af Gafler kiender Bonden blot den, man kalder Kiødgaflen; ja! jeg er vis paa, at man i mange Landsbyer ikke skulde finde en eneste. Men dette er dog heller ikke den eneste Egn, hvor man er uvidende om disse Overdaadighedsredskaber.

.....

Dog denne Mangel foraarsager ofte Bonden Uleilighed, thi er det Mad, som skal optages paa Knivsodden, maa den aabne venstre Haand gaae i samme Direction op mod Munden, som den høire, for at imodtage hvad som da lettelig kan falde af. Tallerkener derimod bruger Landmanden nu jevnlig; man seer endog i den vel-havende Bondes Stue hele Rækker fulde af afblankede Tinfade, som dog kun tages i Tieneste ved Høitideligheder. Til dagligt Brug benytter han sig af simpelt Pottemagerarbeide, hvori Begyndelsesbogstaverne af hans Navn og Opholdssted, samt Aarstallet, ere indbrændte, og omkring paa Randen en passende Tanke, som oftest de Ord, hvormed den oplyste Verden prøver Penne: den som mig føder. Maae man holde mange Folk, da bruges de saakaldte Langskagler, det er tynde afhøvlede Bretter, saa lange, at de kan naa hen for tre eller fire Mennesker. Ofte har jeg og seet Bonden bruge Brødet som Tallerken, hvilken Skik er østerlandsk og ligesaa gammel, som simpel. Allerede P. Laale siger: det Barn giver lidet, som gnaver sin egen Brøddisk, med hvilket Ordsprog han ustridig sigter til disse ældgamle Tallerkener.

.....

Dog vi begive os igien til Bryllupsglæderne. Naar Bonden har indtaget sit tarvelige Maaltid, stemmes Violinen fra den alvorlige Bord-March til den glædeligere Cotillon Able mon Coeur. Violinen, dette Bondens Liv-Instrument, som ledsager ham ved enhver Høitidelighed: anførte af Spillemanden saa man forhen paa Hovmarkerne store Skarer af pyntelige Karle med Leen at udbrede et pludseligt Blikstille over Sædens bølgende Hav; anførte af Spillemanden vandre de til Krigsskolen og opflammede af hans søde Toner bortrydde de enhver Hindring, baade den som kommer dem i Veien og den som ikke kommer dem i Veien, paa deres Viis, *qui militiam in lasciviam vertunt*. Kort sagt, det kraftigste Vehikel til at indgyde os her Glæde og Fyrighed er - Violinen, hvis Lyd ganske amalgamerer sig med vore sandselige Følelser, den være endog ligesaa harmonisk, som Giessenens og Ændernes og Kalkunernes sultne Morgen-Tutti. Men saaledes har ethvert Folk sin Kiephest.

.....

Hos de gamle Tydskere og flere var et Slags kattetonet Barde-rie Krigsluens Tønder; men skulde Bonden nogensinde, som Øster-

lænderen siger, omsmedde sit Langjern til Sverd og sin Lee til Spyd, da troer jeg intet vilde kraftigere anspore ham til at dræbe og lade sig dræbe, end Violinen. Dog - vi betragte kun her Bonden i sine huuslige Glæder. Da Menuetten udfordrer en meget dyb Alvorlighed, maae man ikke undre sig over, at Mængden, for ikke at bryde denne, gaae stedse frem med Siden mod hinanden, fravendt Aasyn, nedslagne Øine og ligesaa henrykte ved Violen, som Plato, naar han i sit Studeerkammer hørte paa de himmelske Sphærerers fortryllende Concert; dog synes Bonden nu at ville afskaffe denne ærbare Dands, for derved at hæve en *contradictio in adjecto*. Han har allerede saaledes modificeret Tingen, at han immer dandser *Menuet en quatre*, undtagen naar det er en Brud, som skal træde frem, hun har da Gulvet ene først med Brudgomsmanden og derefter med flere, da hun gaaer fra Haand til Haand, saa at endog Knøse maae undertiden gjøre Hoverie i en *Menuet*, først med jevne og siden med nogle, som vi kalder Pohlske Trin, hvilke tvende Toure Bønderne paa andre Steder give Navn af Ost og Brød. Men i hvad de end kalde dem, falder dette meget besværligt for Bruden under tvende Omstændigheder, enten naar hun har mange Aar paa Bagen eller naar hun bærer sin Skiødesynd fortil som en Tromme. I Springedandsene seer man heller aldrig meere end to Par; thi de engelske eller her saa kaldte Rade-Dandse kiender Bonden ikke. Det er altsaa her et Slags *Contredands*, liig *Lacedæmoniernes Hormus*, som Lycurg skal have opfundet og som Spektator siger skal have udbredt sig, formodentlig for Opfinderens Skyld, over hele Asien, hvorfra den ventelig Norden paa er kommen til os. Den ligner endnu *Lacedæmoniernes deri*, at vore Piger dandse med meget langsomme og beskedne Trin, naar derimod Karlene, ligesom hine, gjøre undertiden *Kakerlak-Spring*. Her figureres forresten aldrig i Forveien, og dog saa jeg aldrig, hvad jeg saa ofte er bleven vaer hos den finere Verden, at een støder den vildfarende Chapeau i Skuldrene, en anden parerer af, en tredie leder ham ved Haanden og han selv fierde dandser for Fornøielsens Skyld, som om han havde, som Zimmermann siger om den Melankolske, et Bret for Panden. Af Toure veed man her ingen mesterligere end - Kieden. Hvo som tør give sig af med den, ansees som en Merion, den er derfor ikke almindelig og der gives hele Egne, især paa Friderichsborg Amt, hvor ingen tør vove sig ud til dette *non plus ultra* i Dandsekunsten. Aarsagen dertil ligger i de høie Forestillinger, som baade de Dandsende og Spillende gjøre sig selv herom, da de troe, at der til Kieden udfordres en egen Musik eller som det her kaldes: det nye Spil, hvilket ikke enhver Fusker, men kun en Mestermusikant kan udføre. Man hører derfor Bonden, naar han ret vil vise sig, saaledes at raabe til Spillemanden: lad os faa en Kiede; men for at kunne udføre den, maae Musikanten enten selv forstaae Ordene eller have lært hos en som forstaaer Ordene, det vil sige: Noderne, og hvo som har bragt det saavidt, han er agtet for ligesaa stor en Konstner, som den der kan lodde. I en Pause med Bryllupsdansen blev engang det Spørgsmaal afhandlet imellem tvende Spille mænd, hvad dog egentlig disse Ord eller Noder vilde sige. Du maae troe, siger den ene, at de smaa nedstaaende Streger med Hovederne betyde Viol-Skruerne, thi de ligne jo disse, og Tverstregerne betyde Violens Strenger; ja! siger den anden, jeg vil nok give dine Ord Magt, men du har ikke lagt Mærke til, at der er 5 Streger paa Papiret og kun 4 Strenger paa din Viol, - og den hele søde Drøm forsvandt! og til Lykke opfordredes de til et nyt Stykke, og Gigerne skurrede og Fødderne klampede og de glæde-

berusede Chapeaus igientog idelig deres: Hui! med eet Ord: de dandsede. (som vi sige) saa Linden maatte groe derveed og de tude- de af Glæde: thi Bonde-Ungdommen er heel rasende efter Dands.

.....
Bonden bedækker endog under Svingedandsene sit Hoved med en Hat eller for en Forsigtigheds Skyld med en lodden Hue.

<Efter en tirade om samtaleemner, kortspil og det at "smøge Tobak" fortsættes:>

Saaledes forsvinder da den første Dag og Nat i Gammen og Glæde; men det er endnu ikke nok. Naar Bonden drikker af Glædens Bæger, da drikker han indtil den sidste Bærme. Det var immer Tilfældet hos det udyrkede Menneske, at det ikke kan vandre paa den gyldne Middelvei, det søger stedse Extremer. Endskiønt Bonden jevnlig har rykbeensverkende Prøver paa den Ekelhed, som de sandselige Glæders overdrevne Nydelser efterlader, da den sædvanlig, efter hans Ordsprog, bekommer ham, som Hunden, naar den æder Græs, saa viser det dyriske Menneske sig dog gandske følelsesløs ved de Revselsler, hvormed de misbrugte Lidenskaber, hiemsøge det, og Bryllupsrusen fortsættes dog i det mindste i tre Dage.

.....
Dog er den egentlige Bryllupstid kun bestemt til to Dage, da man har gjort den rimelige Slutning, at de Indbudne paa den sidste Dag skulde kunne overkomme, hvad Slattekokkene endnu har tilbage, men da dette undertiden slog fejl, er den tredie Dag bleven en Tilgiwt, for at kunne indtage Levningernes Levninger, og den har desuden en god diætetisk Nytte, thi just paa den Dag slukker man Indvoldenes Brand ved tilligemed Brændeviin at drikke Øl, hvilket Legemet da indsuer, som det var heelt Svamp. Da denne sunde Nødvendighed er bleven til en Vedtægt, gaaer man vel efter 48 Timers Forløb hjem, for som det heder at skiøtte sit Huus (om man boer i Nærheden) og for at tage sig en roelig Luur, men man er saa vis paa atter at blive indbuden, at man end ikke klæder sig af. Denne Invitation skeer ved en meget pyntelig Kone, som gaaer Huus fra Huus.

.....
Ved deslige Leiligheder bevertes og Giesterne med Kaffe, og det undertiden mere end eengang. Men for at forekomme, at den ikke, som Folk snakker, skal hidse Blodet, bruger Bonden den Forsigtighed jævnlig at tage en Slurk Brændeviin dertil, en Blanding som man her i Egnen endog har fundet saa gavnlig, at den er et probat Middel imod den slemme Ting.

Paa den anden Bryllupsdags Morgen modtage Brudefolkene Brudegaven, som almindelig er for Mand og Kone 2 Rd., for en enkelt Mand eller Kone 8 Mk., en Karl 6 eller 8 Mk., en Pige eller Dreng 4 Mk. Ved andre Ølgilder derimod giver en Mand kun 3 Mk., en Karl 24 sk., en Dreng og ligeledes en Pige 4 sk. Saa 4 Skilling, saa Bøtten fuld for 4 Skilling!

Musikanten faaer ikke her sin Betaling for hver Dands, som paa andre Steder, men ved Slutningen af Gildeslauget, og tænker Siel- lænderen heri langt reellere end Bonden i andre Egne, hvor han for at faae fuld Værdie for sin Toskilling, kunde spadserere en heel Nat i en Menuet, dersom Spillemanden selv ikke var saa forsigtig, i et Par Taktters Pause, at give ham en kierlig Erin-

dring med Buen, at det nu er Tid, at give begge Hænder.

Da Troelovelsen hos Bonden er det samme som Brylluppet hos andre, maae man ikke undre sig over, at den paa sine Steder høitideligholdes ved 3 Dages og Nætters Giestebud, og det er lige-saaavel ved denne som ved Bryllupsfuldbyrdelsen brugeligt, at Fæstefolkene ved deres Hen- og Hiemkørsel ledsages af et Korps ridende Karle, som smeldende Slag i Slag tumle sig omkring de gloende Heste og Vogne, ligesom de Gamle lode de sorte vingede Bekymringer flagre omkring Mennesket, og de bliver heller ikke disse gandske ulige helst i smudsigt Veir.

GARDENS BEBOERE

I det foregående afsnit kan man indleve sig i tidens livsstil på landet. Hvad specielt Bondegården angår, må vi stille os tilfreds med, hvad der kan uddrages af de offentlige arkiver. I Hans Rasmussens tid foretoges desværre kun to folketællinger, som anføres her. Da Longelse sogns kirkebøger op til 1813 ulykkeligvis er gået tabt, ligesom så mange andre fra Langeland, er det hovedsageligt fra folketællinger og skifter, der kan hentes personlige oplysninger.

Aftenarbejde ved tællepræsens lys

Folketælling 1787 Longelse:

Nørre Longelse, 3' familie

Hans Rasmussen, husbond, 48 Aar, givt 2'Gang, Eiendoms-Gaardm.

Anne Lassens Datter, Hans Kone, 43 Aar, givt 1'Gang

Rasmus Hansen 14 Aar

Wincents Hansen 13 "

Knud 8 "

Mads Alle Ægte-Børn 6 "

Maren Hans Datter i 2' Ægteskab 11 "

Sophie 9 "

Catrine 4 "

Inger 3 "

og 3 karle (hvoraf 1 soldat) og 4 piger

Dette kunde være Hans Rasmussen og kone i dagligtøjet

- og dette deres 8 børn

1803 udkom et reglement for fattigvæsenet, hvorefter bønderne i Longelse skulde udrede pr. tønne hartkorn $2\frac{3}{4}$ fjerdingkar korn og 4 Mark 8 Skilling Penge. Nogle af bønderne anmodede greven om nedsættelse. 5 af de 56 fattige antagne til forsørgelse i Longelse og Fuglsbølle sogne opholdt sig på Hans Rasmussens ejendom. Greven opfordrede bønderne til at betale, da han ellers selv måtte gøre det.

Hans Rasmussen døde 25'Oktober 1816 og blev begravet i Longelse 2'November. Ved skifteforretning 4'Maj 1818 var ældste søn Rasmus Hansen "Selv Eier til Longelse Bondegaard", og boet blev opgjort til 9707 Rdr. 32¹/₂ Sk., men enken blev siddende i uskiftet bo, så der findes ingen bo-opgørelse.

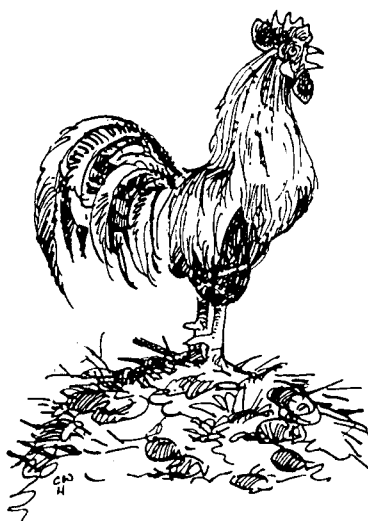
Hanne Christine Lassen døde 26'Juli 1820 og blev begravet 3'August. Dødsfaldet blev anmeldt til skifteretten 21'December 1822, og da var der foretaget privat skifte mellem børnene, der alle var myndige, nemlig:

Rasmus, Vincents, Knud, Mads, Giertrud Sophie gift med selvejer Hans Michelsen, Matie Cathrine gift med selvejer Anders Boesgaard og Inger gift med afdøde degn Hammer af Ærø.

Den ældste datter Maren må være død før moderen, som efterlod sig en formue på 9379-1-6 Sedler og Tegn.

Da sønnernes arvelod dengang var det dobbelte af døtrenes, og de gifte døtres arv tilfaldt deres ægtemænd, tilfaldt der Hammer, altså hans enke Inger, 913 Rdr. Hendes sørgelige Skæbne omhandles i kapitlet "Degnen".

Birkerød, August 1993

Om nogen læser skulde være bekendt med efterkommere af Hans Rasmussen, som ikke er medtaget i efterfølgende oversigt, modtages oplysninger derom, og andre kommentarer, med glæde af Jørgen Kaarsberg, Jakob Knudsens Vej 11, 3460 Birkerød, tlf. 42810245.